

Slovensko ljudsko gledališče Celje
1957-1958

7

Na slepem tiru

Juro Kislinger

Na slepem tiru

igra v treh dejanjih

Ludvik	Marjan Bačko
Edo	Pavle Jeršin
Jože	Janez Škof
Ana	Marija Goršičeva
Albert	Jože Pristov
Žane	Volodja Peer
Mira	Marjanca Krošl-Horvatova
Mati	Angelca Hlebčetova
Dežurni	Marijan Dolinar

REŽIJA JANEZ VRHUNC

Scena	Sveta Jovanović
Kostumi	Mija Jarčeva
Tehnično vodstvo	Franjo Cesar
Osvetljava	Bogo Les
Inspicienta	Vlado Kalapati, Tone Vrabl
Sepetalka	Tilka Svetelškova
Lasuljarka	Vera Srakarjeva
Vodstvo izdelave kostumov	Amalija Palirjeva, Jože Gobec
Vodstvo mizarskih del	Jože Hočevar
Slikarska dela	Ivan Dečman
Cevljarska dela	Konrad Faktor
Rekviziti	Ivan Jeram
Garderoba	Pavla Pristovškova

Praizvedba v sredo, 12. februarja 1958

Juro Kislinger

Na slepem tiru

Igra v treh dejanjih

OSEBE:

LUDVIK

EDO

JOŽE

ANA

ALBERT

ZANE

MIRA

MATI

DEZURNI

Joseph H. Linzey

Nekje v Evropi po drugi svetovni vojni. Na slepem tiru stoji star železniški vagon, za silo preurejen v človeško prebivališče. Kolesa z osmi so mu odvzeli. Zdaj stoji na lesenih podstavkih. Vidi se vsa notranjost vagona. Ležišča, kovčki in zaboji. Pred vagonom ali naokoli nevtralen prostor za spominske prizore. EDO se sprehaja po vagonu gor in dol. LUDVIK čemi na zaboji in razmišlja. ALBERT tipka na stroj. ANA umiva JOZETU noge. ŽANE požvižgava in si ureja pričesko, kravato, nohte in ima sploh precej opraviti z briljantino, parfumom in podobnimi reči.

LUDVIK Edu: Nehaj se vendar že sprehajati ali pa pojdi ven!

EDO se sprehaja naprej: Le mirno kri, mladenič!

JOZE: Trapa! Saj mi boš poparila noge. Bolj mrzlo vodo, zaboga!

ANA vdano: Saj bom, Jože.

ALBERT: Ali bo že mir! Kako naj še delam v tem zverinjaku.

ŽANE zažvižga Albertu pod nos rezek solo trube iz poljubnega modernega šlagerja.

EDO: Naš mirni domek.

Premor.

LUDVIK: Pet let bo že.

EDO: Česa?

LUDVIK: Pet let že živimo v tem vagonu. Pet let tu na slepem tiru. Pet let je od tistega »slavnega« trenutka, ko smo morali doma kar se je dalo naglo pobrati šila in kopita in jo pobrisati. Od takrat živimo tukaj in čakamo. Čakamo. Čakamo! Na kaj?

EDO: Čakamo, da se nam posreči v miru umreti naravne smrti. Nič drugega.

LUDVIK: Pet let na slepem tiru in pred tednom so sneli s teh naših trhljih vagonov še kolesa.

ŽANE: Mijav! Že spet javkate! Pomagajte si sami. Svet vam je na razpolago. Treba ga je samo znati izkoristiti. Poglejte mene! Prijel sem bika, to se pravi — svet, življenje ali kar hočete, za roge in — ne bom več dolgo med vami, odšel bom.

ALBERT pozorno prisluhne: Tako?

ŽANE: Da — tako. Zelo preprosto — odšel bom.

EDO: In povsod, kamorkoli bo stopila tvoja noga, ti bo pot nastlana z rožicami, kajne?

ŽANE objestno: Že mogoče.

EDO: In v vsakem kraju te bo čakala deputacija s pozdravnimi nagovori in godba.

ŽANE: Kdo ve — že mogoče.

EDO: Aha! In kako misli vaša visokost to izpeljati, če dovolite vprašanje?

ŽANE: Zelo preprosto. Lotil sem se enega najstarejših človeških opravil in to je — trgovina! Trgovina, uspešna trgovina seveda, pomeni denar, a denar je sveta vladar. Stara ljudska modrost. Poglejte, edini iz slavne posadke tega vagona, edini, ki ima denar, sem jaz. Jaz si lahko privoščim nove obleke, eleganten nastop in seveda tudi kakšno dekle.

ALBERT: Namesto, da bi denar prispeval v našo skupno blagajno!

ŽANE: Tako? Saj nisem nor! Ste mi morda kaj pripomogli, da sem si ga

pridobil? Ne, dragec, ta denar je moj, moja osebna, privatna lastnina in prav ta denar mi bo tudi odprl pot iz tega svinjaka. Pred tednom dni sem »poklonil« primerno vsotico uradniku v uradu za potna dovoljenja. Vsak dan pričakujem brzovjavo in potni list.

ALBERT: Za kam pa?

ZANE: Glej no, saj to je pravo zasliševanje! Če te že tako zanima, ti povem — za Argentino, Avstralijo ali kamorkoli. Vseeno kam, samo da pridem od tod.

EDO: Za potni list se vsak izmed nas lahko mirno obriše pod nosom.

ZANE: Jaz že ne.

EDO: Zavedaj se vendar enkrat že našega častivrednega stanu. Zavedajmo se naše neizmerne sreče, da smo emigranti. Nas se vsakdo brani ali pa, če nas že ima na grbi, z nejevoljo prenaša.

ALBERT: Da, zavedajmo se svojih nalog. Samo zavedni in složni bomo dovolj močni, da dosežemo svoj cilj, zmagoviti povratak.

EDO *se suho, kratko zasmije.*

LUDVIK: Dovolj! Dovolj in preveč mi je vsega. Dovolj mi je Jožetovega pranja nog, Anine pohlevnosti, Žanetovega denarja, Edovega sprehajanja, Albertovega bedastega fanatizma in predvsem tega pasjega življenja tukaj. Moram najti izhod. Moram najti rešitev. Ne smem izgubiti upanja.

ALBERT: Glej, glej! Tudi ti bi rad ubežal?

EDO: Pozor! Gospod Ludvik tudi še upajo. Niso še izgubili vere v srečnejše življenje. Imel sem jih za pametnejše. No, kadar najdeš tisti svoj izhod, prosim, bodi toliko prijazen, pa mi sporoči.

ALBERT: Kaj, tudi ti? To je dezterstvo! Da, vsi ste dezterteri!

EDO: Idiot!

ALBERT *z grožnjo*: Ne žali me! Spominjam se časov, ko si govoril povsem drugače, Edo!

EDO *vzroji*: Pusti tiste čase pri miru, sicer... *Se prekine in nato znervirano znova prične sprehod po vagonu gor in dol.*

LUDVIK *zase kot v deliriju*: Saj to je tisto! Tisti časi... tisti časi... tisti časi...!

EDO: Nehaj že prežvekovati večno iste misli, Ludvik!

LUDVIK: Takrat se nam je odločala usoda.

EDO: In se je odločila. Zavozili smo jo. Pika!

LUDVIK: Ne po svoji krivdi!

ALBERT: Vidva sta popolnoma demoralizirana!

EDO *Albertu*: Molči! *Ludviku*: Kako, da ne? Sicer pa to za končni rezultat sploh ni važno. Tu smo, kjer smo — in ni poti ne naprej in ne nazaj. Poskušajmo si drug drugemu čim bolj olajšati čakanje na končni konec. Amen.

ZANE: Pomagaj si sam in denar ti bo pomagal!

EDO: Nehaj se bahati s svojimi prigoljufanimi in nakradenimi ficki, sicer ti razčesnem bučo!

ANA: Lepo vas prosim, danes, na božični večer, se vendar ne boste prepirali. Lepo prosim.

EDO: Draga moja pohlevna putka! Ves dan se že krčevito trudim, da bi pozabil na posebnost tega dne — *s poudarjenim glasom* — in bi isto toplo priporočil tudi ostalim. *Se sunkovito obrne stran.*

LUDVIK *živčno*: Božični večer... božični večer!

EDO *trdo*: Tak bo kot vsi drugi!

ALBERT: Končno, prava reč, bi ga lahko tudi proslavili, če bi bilo mogoče.

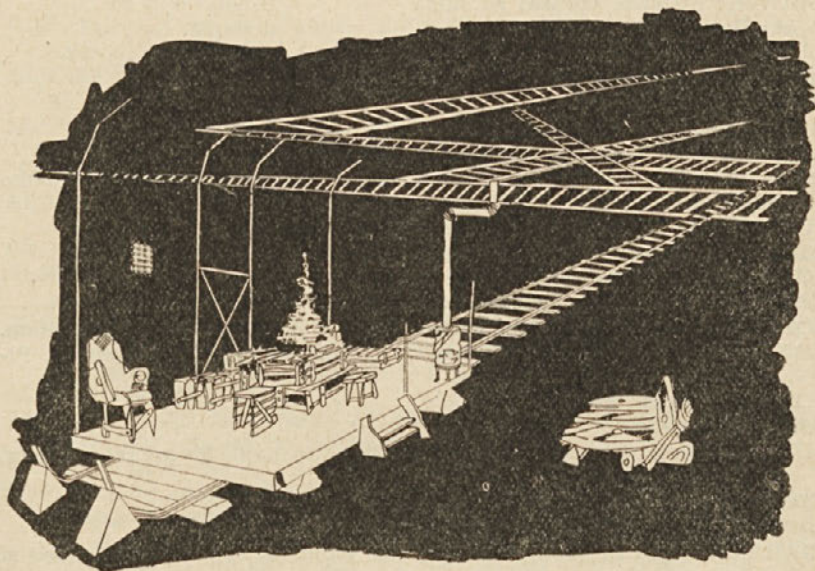
LUDVIK *Albertu*: Kaj bi neki ti rad proslavljal?!

ALBERT: Vsak spodoben kristjan...

LUDVIK: Ti nisi noben kristjan!

ANA: Gospod Ludvik, nikar se ne jezite.

EDO *razburjen proti volji*: Prav ima! O tisti stvari ne bomo govorili. O tisti stvari sploh ne želim govoriti in ne bom dopustil, da bi kdor koli o njej govoril. Zlasti ne danes.

ALBERT: Takrat smo samo... *Neizgovorjeno: 'opravili svojo dolžnost'.*

EDO: Molči!

LUDVIK *kot omotičen*: Takrat... Takrat... takrat...

Svetlobna sprememba — nastopi MIRA.

MIRA *tiho*: To boste še drago plačali!

LUDVIK: Res je... Drago plačali. *Zadušen krik.* Drago plačali!

Svetlobna sprememba — Mira izgine.

ANA: Gospod Ludvik, kaj vam je?

LUDVIK *se zdrami*: O... nič, nič, je že dobro.

EDO: Nič, Ana, kar pusti ga. *Ludviku*: Ne kremži se zdaj!

LUDVIK: Ana, to revšè, je pravzaprav edina, ki je po krivem tukaj. Kaj neki je videla v tem nasilnem, lenem in debelem panju, da mu je sledila, ko je moral bežati?

EDO: Zenska.

LUDVIK *opazuje Eda*: Hm, ženske.

EDO: Molči!

ANA: Pa bi vendar kaj napravili za božič. Drugače bo tako pusto.

JOŽE: Zaradi mene. Samo glejte, da bo kaj pijače.

ŽANE: Ne skrbi, goba! Za to se bom že jaz pobrigal.

ANA: Gospod Ludvik, kajne, da lahko kaj malega napravimo?

LUDVIK: Zaradi mene — lahko.

ANA: Boste pomagali?

LUDVIK: Mene pa raje pustite pri miru.

ANA: Saj gospod Edo se ne bojo jezili?

LUDVIK: Ne vem, vprašaj ga sama.

ANA: Bojim se.

LUDVIK: Saj ti ne bo kože odrl.

ANA *boječe*: Gospod Edo, ali lahko...

EDO: Napravi kar češ.

ANA: Doma smo vedno imeli drevo.

JOŽE: In mati so doma vedno spekli kaj boljšega.

ANA: Ja, tega pa že ne bomo mogli. Ampak drevo, Jože, drevo bi lahko dobili.

JOŽE: Dobro, izmaknil bom enega gori ob robu gozda.

ANA *se ga oklene*: Jože, včasih si pa le dober z mano.

JOŽE: Tak pusti me, no! Gos neumna.

ŽANE: Jaz bom pa poskrbel za bencin.

JOŽE: Žane, če ne organiziraš kaj pijače, te do smrti več ne pogledam.

ŽANE: Brez skrbi. *Odide*. Ne boj se. Crknil boš nocoj od žganega. Pi-jandura!

JOŽE *Ani*: Pojdi, greva!

ANA: Kam pa?

JOŽE: Si hotela drevo ali ne? *Ana prikima*. No hajd! *Se predno izgineta, se Jože Ani zagriže v vrat*.

EDO: No, ta si bo morala drevesce šele prislužiti.

LUDVIK: Nehaj! Sit sem te preko glave.

EDO: Počasi, počasi! Tudi meni preseda tvoje večno cviljenje. Izmisli si za spremembo kaj drugega.

LUDVIK: Kaj ne moreš razumeti, da moram ven in daleč preč iz tega brloga. Nočem segniti pri živem telesu.

EDO: Vdaj se v usodo! Edino, kar bo na tebi nekoč še koristno, bo mor-da tvoj kadaver, seveda pod pogojem, da se ga kdo usmili in ga porabi za izdelovanje mila.

ALBERT: Ne bi raje pomagala malo pospraviti?

LUDVIK: Pusti naju pri miru! *Nadaljuje zase*. Mora biti pot iz tega pekla. Le kje je ta prekleta mišja luknja, to šivankino uho, da bi človek smuknil skozenj na čisti zrak.

ALBERT *rahlo grozeče*: Ludvik! Rad bi te prijateljsko opozoril na dej-stvo, da ne živimo tu vsak zase, temveč da smo celota, organizirana celota. Vsak umik, vsak pobeg je prekršek naših postav, ki smo jih uveljavili na začetku našega boja in ki veljajo tudi še danes. Veljajo tudi tu, v tem taborišču. In... dezerterstvo ni najmanjše kaznivo dejanje.

LUDVIK: Kakšna celota? Kakšna organizacija? Kakšne postav, ki bi še veljale?

ALBERT: Svarim te! Želel bi, da je to le izbruh prenapetih živcev, kar bi bilo opravičljivo. Potrebujemo močne ljudi. Zveste ljudi. Predane ljudi! Za take bomo tudi poskrbeli. Pomni, da na take nikoli ne pozabimo. Priprave se v redu razvijajo, a boriti se moramo s težavami. To je vendar jasno. Nekaterim smo že preskrbeli potne liste in so že odpotovali. Kam, to naj vas trenutno še ne zanima. Ko bo tako daleč, bodo navodila jasna.

EDO: Če to drži, blagor tistim, ki se jim je posrečilo, a kdor ima svoj trebuh na varnem, temu ni mar za tujega.

ALBERT: Ni res. Vsi verujemo v iste ideale in si prizadevamo za isti cilj. To nas druži.

EDO: Prihrani ognjevitve govore ali bolje: pozabi jih. Ne vžigajo več in zavedaj se, da jaz in Ludvik že zdavnaj ne verujeva več.

ALBERT: V to je treba verjeti. Moraš verjeti! Za to smo se borili in se še borimo.

LUDVIK: Jaz ne vem, za kaj sem se boril, toliko manj, za kaj naj bi se še danes. Ne vem niti, zakaj sem si uničil življenje. Sploh ničesar ne vem.

ALBERT: Ne govori tako. Vse nas je takrat prevevala ista misel, isti svetli ideal.

EDO: Ne laži drugim, niti sebi. Zdaj ti tega ni več treba.

ALBERT: Jaz ne lažem. Vedno sem verjel v svoje ideale, nisem jih spreminjal in verjamem vanje še danes.

EDO: Laž. Verjel si, da si stavil na dobro karto, ki ti bo prinesla dobiček. Stavil pa si na napačno in si vse izgubil. Ker si strahopetec, si tega ne upaš priznati in se še nadalje siliš verjeti, da še ni vse izgubljeno.

ALBERT: Ni res.

EDO: Je, je. Ali pa še huje. Morda skušaš še zdaj izbiti kak dobiček s tem, da vztrajaš na potopljeni ladji.

ALBERT: Žališ me.

EDO: Tebe ni mogoče užaliti. Veš, da te poznam. *Bolj zase*: Jaz zase sem v svoji bedasti zaletelosti nekaj časa resnično verjel tiste stvari, ki jim ti praviš ideali, a še preden se je vse končalo, mi je postalo jasno, da sedim na trhlen brodu, da sem zgrešil pravo smer. Poti nazaj ni bilo in je ni, pa sem pognal vse ideale k vragu in si skušal zagotoviti vsaj toliko, da bi po polomiji kje v kakem od boga pozabljenem kotu vsaj udobno živel, a vse zaman. Druge poti tako in tako ni bilo. Kogar je zaneslo tako daleč v tisti deroči tok, ta ni več mogel iz njega. Vidiš, to je edino, kar si sploh še štejem v čast. Namreč to, da si upam priznati sam sebi in drugim vse do zadnje trohice.

ALBERT: Ti si odpadnik!

EDO: Imenuj to, kakor hočeš, meni je vseeno. Vse to stvari niti najmanj ne spremeni.

ALBERT: Takrat si bil drugačen. Bil si trden v svojem prepričanju.

EDO: Bil sem, in brez pridržkov. Ne tako kot ti. Nimaš mi kaj očitati. Ti gnida! Da, ti si še vedno isti, kot si bil, izrodek, mešetar z idejami.

ALBERT: Edo, zavedaj se...!

LUDVIK: Prav ima, Albert. Ravno ti si me zapeljal in prisilil v tisto svinjarijo. Nisem hotel, nisem, bil tak kot vidva. Branil sem se, a zaman. Jaz... jaz... takrat... *Se zmede.*

Svetlobna sprememba — nastopi Mira.

LUDVIK: Nisem hotel, nisem hotel, nisem hotel.

MIRA *se zviija v skrajni grozi*: Zverine! Pustite me! Pustite me! Jaz bi rada živila! Živila!

Svetlobna sprememba — Mira izgine.

LUDVIK *odsotno mrmra*: Nisem hotel. Prisilili so me, Mira, Prisilili. Da, prisilili. Strah me je bilo.

EDO: Kaj pa gobezdaš?! Kaj bledeš, bedak?! Kaj govoriš o Miri, a?

LUDVIK: Jaz je nisem hotel...

EDO *kriči*: Kaj?!

LUDVIK: Jaz je nisem hotel ubiti. *Se zave*. Prisilili ste me! Da, vidva sta me prisilila. Vidva... vidva sta morilca, ne jaz.

EDO *stoji kot ukopan*.

ALBERT *mrzlo, neprizadeto*: Bilo je nujno. Toda, dragi prijatelj, s tabo je zadnje čase hudo narobe. Popolnoma si že nasedel sovražni propagandi. Saj govoriš, kot da bi bil avtor njihovih uvodnih člankov.

EDO *težko sopeč*: Molči! Molči! Koritar! Reva! — da mi ne zinete več o tisti stvari. Niti besede! Sta razumela?!

LUDVIK *slabotno*: Mira...

EDO *podivja in zgrabi Ludvika*: Molči! Si slišal?! Molči!

LUDVIK *ga gleda z groze polnimi očmi*: Črni!

EDO: Črni — ja, tako so me klicali in dobro veš, kaj to pomeni. Če črhneš samo še en sam zlog o... če samo kihneš, me boš tudi ti spoznal s te plati. Si razumel?! In zdaj — amen, basta! *Ga izpusti*. Šleva!

ALBERT *tudi preplašen*: To so samo živci.

LUDVIK *zase*: Šleva. Res sem šleva. Ja, ja. Bil sem šleva in sem še. Nimam volje. Ne, ne, ne — ne volje — poguma nimam. Poguma, poguma mi manjka. Toda zdaj ga bo treba toliko več. Moram ga zbrati, moram se rešiti. Rešiti moram, kar se še rešiti da, samo odločiti se je treba. To je. Pogum... Spet me je strah, kot tistikrat. *Jože in Ana se vrmeta*.

ANA: Dobil ga je!

ALBERT: Kaj?

ANA: Drevo. Poglejte, kako je lepo. A ni, kaj?

ALBERT: Res je lepo.

ANA *polna pasje vdane ljubezni*: Jože ga je našel.

JOŽE: No ja, prava reč, takole drevo.

ANA *se ga hvaležno oklene*.

JOŽE: Pusti zdaj to. Za danes je že dosti.

ANA *boječe*: Saj nisem mislila.

JOŽE *čemerno*: No ja, že dobro. Daj mi zdaj mir.

ANA: No, gospod Ludvik, ali ni srčkan?

LUDVIK *se zdrzne*: Rad bi se vrnil domov.

ANA: Kaj pravite?

LUDVIK: Vrnil bi se rad.

ANA: Vrnil? Domov?

LUDVIK: Da, domov.

ANA: Saj veste, da to ni mogoče.

LUDVIK: Kdo ve? Rad bi bil spet doma.

ANA *se zamakne, grenko otožno*: Doma.

JOŽE *je s povešeno glavo sledil pogovoru*: Doma bojo šli danes k polnočnici.

ANA: Mhm.

LUDVIK: Tudi vaju dajè domotožje. Zakaj tudi vidva ne poskusita?

JOŽE *ga pogleda in molči.*

ANA: Rada bi že, ampak...

JOŽE: Počakaj, da bo amnestija.

ANA: Kaj je to?

JOŽE: Potem bomo lahko šli domov.

ANA: Pa bo to kmalu?

JOŽE: Kdo ve? A bog daj, da bo kmalu.

LUDVIK: Ne bom več dolgo vzdržal. Ne morem več čakati. Ne smem več čakati. Vrnil se bom.

ANA: Pazite, gospod Ludvik, saj veste, da ni mogoče. Ne samo zaradi onih doma, tudi tu, tile naši ne bi pustili. Lahko bi vam še kaj...

ALBERT *je neopažen pristopil in ujel konec pogovora — ostro: Ana!!!*

JOŽE: Prekleta trapa, kaj pa gobezdaš! Da mi ne iztegneš več jezika. Oprostite, gospod Albert, saj veste. Babe so pač zabite in vsake toliko časa jih kaj obide. Oprostite.

EDO *je postal pozoren: Kaj pa je?*

ALBERT: Ludvik se zadnje čase ukvarja z dokaj sumljivo in nevarno propagando. Mislim, da bo postalo nujno potrebno, da malo popazimo nanj.

LUDVIK *zagrizeno: Vrnil se bom.*

EDO: Kako?

LUDVIK: Domov pojdem!

EDO: Kako si pa to predstavljaš?

LUDVIK: Vrnil se bom in se jim javil.

EDO: Zanimiva oblika samomora, samo malce bedasta.

LUDVIK: Kljub temu se bom vrnil.

EDO: Bedak!

ALBERT *iz ozadja molče, pozorno opazuje Ludvika.*

Z a v e s a

Drugo dejanje

Prizorišče nespremenjeno, le da stoji sredi vagona božično drevesce brez lišpa. Od konca prvega dejanja je minilo največ pol ure. Ludvik in Edo ždita vsak v svojem kotu. Premor.

LUDVIK: Čuden večer.

EDO: Ah, kaj. Tak, kot vsi drugi.

LUDVIK: Ne, ne, drugačen je. Ta tišina, ko da bi bili vase zlezli po vseh dvainpetdesetih vagonih. Kot tišina pred viharjem.

EDO: To pot imaš prav. Vsak hip se bo začel pravi orkan pijančevanja.

LUDVIK: Božič. Božič v naših vagonih brez koles. Spomini pa kar sami lezejo na dan.

EDO *zagrizeno: Zato bomo pili. Kdor ne bo imel denarja za pijačo, si ga bo izposodil, prigoljufal ali pa ukradel.*

LUDVIK: Spomini. — So tudi lepi, taki na srečne čase.

EDO: Teh se najmanj spominjaj! Zaželiš si tisti čas nazaj in postaneš mehak. Nič se ne vrača. Zato se ti lahko pripeti, da se obesiš. Bolje je — sploh nobenih spominov. Lepih — najmanj.

LUDVIK: Kajne — Mira je bila tvoje dekle?

EDO *mu pošlje besen pogled, nato: Moiči!*

LUDVIK: Še danes jo vidim kot živo pred sabo. Lepa je bila ta tvoja Mira.

EDO: Mira. Mira.

Ne — nočem. Nočem se spominjati. Ne smem in nočem. Nočem! Nočem!

LUDVIK *malce škodoželjno*: Aha! Torej so te vendarle premagali spomini. Tebe — silaka!

EDO: Pa me ne bojo več!

LUDVIK: Ne delaj se tršega, kot si.

EDO: Zakaj me gnjaviš? Zakaj me danes že ves večer gnjaviš s temi prekletimi spomini, te vprašam?

LUDVIK: Zakaj? — Zato, ker mi paraš živce s svojim silaštvom, s svojimi vzvišenimi, ciničnimi nasveti in s svojim notranjim mirom, ki ga nimaš. Ne, nimaš ga.

EDO *zadet*: Od kod ta tvoja nova modrost, če smem vprašati?

LUDVIK: Ni ravno nova. Že zdavnaj se mi je posvetilo, da je vsa ta tvoja vzvišenost zgolj pokrov tistemu, s čimer si se prisiljen ukvarjati v sebi. Stalno se boriš s spomini, a se jih ne moreš otresti. Ne moreš se zamotiti z delom, ki ga nimaš, niti s pijačo, ker zanjo nimaš denarja. Celó žensk ne moreš dobiti, ker jih vrag vedi kaj na tebi odbija. Tako je, dragi moj, in nič drugače.

EDO: Motijo se, gospodič. Miren sem. Ubija me zgolj ta prekleti dolgčas tu pri nas, ravno tako kot vse druge.

LUDVIK: Živiš v prazno kot vsi mi, zato tudi ne najdeš miru. Svoje pravo življenje pa si zaigral takrat kot mi ostali. Morda celo prav takrat, ko si se razšel z Miro. Zato je to še huje, ker si se hote razšel. Tisto takrat se ti zdaj maščuje in hodi za tabo. To so neizbrisni, žgoči spomini. A zakaj si to storil? Veš odgovor?

EDO *hudo prizadet*: Zakaj? Zakaj?

Svetlobna sprememba — Mirina sobica, Mira. Edo vstopi.

EDO: Prišel sem, da te posvarim, Mira.

MIRA: Posvariš? Ti? Zakaj?

EDO: Javil sem se prostovoljno. Vstopil sem v...

MIRA *prizadeto*: Kaj?! Prešel si k njim? Med izdajalce?

EDO: Vidiš, prav zaradi tega sem prišel, ker imenuješ to stvar, našo stvar, s takim imenom.

MIRA: Mislim, da sem rabila pravo ime.

EDO: Mira, motiš se! Zavedli so te. Vse ti bom razložil in prepričan sem, da boš vse razumela.

MIRA: Nikdar, Edo, vse mi je že zdavnaj jasno. Tebe so zavedli, ne mene. Naiven si in nasedaš vsakemu blebataču. Zabredel si med one... Motiš se, Edo! Nisi še nikoli pomislil na to možnost? Premisli.

EDO: Zdaj ni čas za premišljevanje! Zdaj se godijo prevelike reči. Zdaj je čas samo za zvesto vero, za verovanje! Ne smem misliti, nočem misliti!

MIRA: Čas vere? Nasedel si krivim prerokom. V kalnem ribarju. Tebe in tvoje so ujeli na najbolj umazane limanice: na hvaležnost brenkajo! Za tisto ubogo oprano župico, kolikor so ti je stočili pri porti — za to zdaj terjajo hvaležnost in zvestobo!

EDO: Še otroško revščino mi boš očitala?

- MIRA: Ne takratno revščino — sedanjo slepoto ti očitam. Če so ti tista leta pomagali, da se nisi sestradal kot potepen pes, misliš, da so si s tem res kupili tvojo vest za vse življenje?
- EDO: Nisem prodal vesti. Po svoji glavi verujem.
- MIRA: Zabredel si, Edo, glóbokó si zabredel — izhoda iščeš, ampak verjemi meni: tam ni izhoda — poglej, tvojih najboljših prijateljev ni na oni strani. Kje je Janez, kje sta Bine in Šibica?! Kaj res misliš, da razen tebe vsi hodijo napačno pot?
- EDO *prizadeto vznemirjen*: Menda bo najbolje, če ne omenjava mojih včerajšnjih prijateljev — meni se vse tako zdi, da so to samo tvoji prijatelji, ne moi.
- MIRA: Krivičen si, Edo, sam veš, da so te vsi spoštovali, da so cenili tvoje prijateljstvo. Priznati moraš, da so vsi pošteni fantje.
- EDO *živčno*: Pošteni fantje...
- MIRA: Vznemirjen si. Poglej, Jež mi je...
- EDO: Molči! — O Ježu mi molči!!
- MIRA: Zakaj? Ti je kaj storil?
- EDO: Nič, meni nič — če ni tebi?
- MIRA: Si ob pamet, menda ne misliš...
- EDO: Ha, misliti nimam kaj, kar se je zgodilo, se je zgodilo...
- MIRA *ostro*: Ne žali me, Edo... te pravice nimaš, vsaj...
- EDO: Prav imaš, nama se poti tako in tako razhajajo, jaz sem si našel življenjski cilj, prišel sem samo, da ti povem in te opozorim, ker še vedno čutim dolžnost...
- MIRA: Ne tako, Edo, ne bova slepomišila, odkrito mi povej, kaj veš in kaj te muči?
- EDO: Nič. Kaj naj bi me mučilo...
- MIRA: In Jež?
- EDO: Jež... Odsel je pač tja k onim. Kaj zato, saj si ti tudi tam.
- MIRA: Kaj hočeš s tem reči?
- EDO: Nič, vsak ima pravico, da lahko izbira. *Opusti ironijo — ljubezen ga premaga*. Pustiva to, Mira, z mano pojdi. Pravica in vera sta na naši strani, zapeljali so te, pridi z mano, skupaj bova laže premagala te hude čase.
- MIRA: Pameten bodi, Edo, tebe vodi pot v izdajstvo, strezni se, premisli.
- EDO: Prav, pa pojdi z Ježem — sicer sta pa tako in tako že skupaj.
- MIRA: Si ob pamet, kaj res dvomiš...?
- EDO: Nič ne dvomim, vem! Kaj misliš, če lahko skrivaš pred ljudmi, da boš tudi pred mano!
- MIRA: Edo, ne bodi...
- EDO: Pusti me! Za gotovo vem, da hodi Jež ponoči k tebi. Menda ne molita vso noč!
- MIRA: Edo, ne bodi nesramen!
- EDO: Kaj?! Povej po pravici, hodi ponoči Jež k tebi ali ne? *Mira molči*. No vidiš... pa še trdiš, da me naši varajo!
- MIRA: Kako si malenkosten. To se vendar n a j u nič ne tiče...
- EDO: Kako da ne! Kaj pa je z Ježem?
- MIRA: Jež ne hodi zaradi mene.
- EDO: Po kaj pa potem? Pošteni opravki se navadno opravljajo podnevi.
- MIRA: Ne morem ti povedati!
- EDO: Ne moreš. Kaj naj ti pa potem še verjamem?
- MIRA: Edo, za vse, kar mi je svetega v življenju, prisežem ti — Jež nikoli niti za hip ni stopil med naju!

EDO: Jaz naj ti verjamem — sirota iz sirotišnice. Lahkovernosti me niso naučili...

MIRA: Moraš mi verjeti! Kaj res misliš, da bi se ti znala zlagati?

EDO: Pa mi povej, po kaj hodi...

MIRA: Prosim te, Edo, ne terjaj tega... prosim te. Verjemi mi, ko te imam res rada...

EDO: Če me imaš rada, pojdi z mano. Delaj za naše kot delam t'jaz!

MIRA *odločno*: Ne morem, Edo, ne morem. — Sam ne veš, kam si zavozil. Ne čutiš, da tam na tvojem tiru ni ne srca ne ljubezni ne vere ne zanosa?! — Da ne maraš misliti, si rekel. Tudi meni ni treba misliti. Dosti mi je, da čuti m. Čutim, na kateri strani je prav, pa če natančno premislim, tudi v e m. Tvoji tam pa ne vedo, pa če so še tako pametni. Ne vedo, kje so naši ljudje, kje so tujci. *Skoraj zanosno*. Ne vedo, kaj je žarek sonca, ne kaj slavec poje. Tvoji še nikoli niso videli — *išče pravično besedo za prisodobo domovinske ljubezni, in neosveščeno se ji utrne pesniški grb domovine* — kozolca pod planino ne vinograda nad reko. Tvoji tam poznajo samo besede — pa oblast. Če ne, te ne bi bili tako zastrupili, da si pljunil na najino ljubezen. Saj je bila vseeno lepa...

EDO: Pusti sentimentalnosti. Zdaj je vojna! Greš z mano ali ne?

MIRA: Ne morem.

EDO: Prav, potem sva končala.

MIRA: Kako siromašna je bila tvoja ljubezne. Kaj boš z mano?

EDO *se obotavlja* — *potem odločno*: Dolžnost bi mi ukazovala, da te prijavim.

MIRA: Pa bi me res?

EDO *po kratkem premoru*: Bi.

MIRA: Ne. Kljub vsemu vem, da tega ne bi zmožel.

EDO *fanatično*: Bi!

MIRA: Zelo lahko?

EDO *po premoru*: Ne.

MIRA *z nenadnim spoznanjem groze*: A bi kljub temu?

EDO: Bi.

MIRA: Pa ubogaj dolžnost, dragi. *Izgine*.

EDO *krikne*: Mira!...

Svetlobna sprememba — Mira izgine — Edo ždi spet na svojem zaboji v vagonu in bije s pestmi ob steno.

EDO: Mira! Mira, Mira.

LUDVIK: No, no! Še nimaš miru?

EDO *plane pokonci*: Pojdi k vragu! Sam ne vem, zakaj te ne ubijem.

LUDVIK: Nima smisla. A ne zvrčaj krivde na druge. Spomini so tvoji in dejanja so tvoja.

EDO: Tri sto hudičev, kje je Žane z žganjem?

LUDVIK: Bo že prišel.

EDO *besno, škodoželjno*: No, saj tudi s tabo ni bolje. Čakaš tudi ti na žganje?

LUDVIK: Ne.

EDO: O? Morda pa na potni list, kakor Žane?

LUDVIK: Tudi ne. Premišljuje. Krčevito si kličem v spomin svoje juridično znanje, kolikor sem si ga pred vsem tem še utegnil nabrati na univerzi.

EDO: Ne razumem. Kaj naj bi ti to koristilo?

- LUDVIK: Premišljudem o vrnitvi. Skušam ugotoviti, kolikšna bi bila zame najvišja možna kazen.
- EDO: Torej resno misliš na to? Te ta neumnost še ni minila?
- LUDVIK: Vse je odvisno od stopnje moje krivde. Rad bi dognal, če sem res toliko kriv, da ni zame druge kot smrtne obsodbe.
- EDO: Pomiri se. Poti nazaj ni. Priznam ti, da smo se vsi skupaj krvavo motili, a kaj nam to pomaga? Nič. Nič.
- LUDVIK: Kako si rekel? Zanimiva oblika samomora, samo malce bedasta... Pa bom vseeno poskusil. Naj stane, kar čē.
- EDO: Počemu? Razen, če hočeš med angelčke.
- LUDVIK: Ne, ne. Rad bi potegnil črto. Debelo črto. Pa čeprav nikdar znova več ne začnem. Samo da bo vsaj jasno, kje sem!
- EDO: Čenče! Po maminem krilu jokaš, to je vse!
- LUDVIK: Kaj mamino krilo! Miru si želim. Kje je že mati. Čisto na začetku te storiije. Tam nekje, daleč...
- EDO: Hvala! Tvoja storiija me ne zanima, tvoje mijavkanje še manj. Hvala za to zabavo! *Odide.*
- LUDVIK: Mama! Ha — mama...
- Svetlobna sprememba — Ludvikov dom. Ludvikova mati in Ludvik.*
- LUDVIK: Mama!
- MATI: Tu so bili. Vso hišo so premetali. Očeta in tebe pa od nikoder. Kod hodiš?
- LUDVIK: No ja, bil sem pač...
- MATI: Vsak čas bo policijska. Pa so rekli, da vaju bodo že steknili. Samo nesrečo mi kopljeta na glavo. Kje je oče?!
- LUDVIK: Kaj jaz vem. Ne lazim za očetom. — Mama. Lepo te prosim. Ne pretiravaj — saj se vsa treseš...
- MATI: Kaj se ne bi — ob vaju dveh. Norca. Ko bi me vidva imela le toliko rada, stoti del tega, kolikor imam jaz vaju...
- LUDVIK: Mama — ne brenkaj na to struno. Ko veš, da ni res. Meni menda res ne moreš očitati, da ne maram dosti zate. Za koga pa potem sploh maram, če ne zate?
- MATI *v hipu razneženo*: Ludvik...
- LUDVIK: Ne razumem, počemu se tako vznemirjaš. Saj ni nič hudega. Za vsak hipec jim lahko povem, kje sem ga prebil. Ko vendar veš, da jaz nosu v nobeno reč ne vtikujem. Oče pa menda prav tako ve, kaj počenja. *S poskusom humorja*. Saj je polnoleten.
- MATI: Zmerom se mi samo izgovarjata. Nič vama ne verjamem. Oče mi je zdaj že domov začel vlačiti tiste njihove papirje. Meni jih še skriva. Seveda — meni ne pokaže. Mene bo ujel na to neumno li-manico — da so službeni akti. Ko da ne bi znala aktov razlikovati od ciklostila!
- LUDVIK: Pa kaj? — Našli niso ničesar, ne?
- MATI: Saj to je tisto! Na srečo sem sinoči v suknji našla takle šop letakov. Pomisli, če ne bi bila slučajno našla pa sežgala. Danes je ni oblekel — v omari ve bilo ostalo. Našli bi bili!!! — Zdajle bi bili že vsi skupaj kodo ve kje. *Iznenaden preobrat*. Ludvik, jaz se tako bojim.
- LUDVIK *molči*.
- MATI: Tak reci kaj. Povej mi, kaj naj! Kaj naj? Kako naj očeta spa-metujem?
- LUDVIK: Mene vprašuješ.
- MATI: Ko bi mu ti rekel.

LUDVIK *se zasmije.*

MATI. Kakšen si. — Zakaj si zmeraj tako trmast. Natanko tak si bil že v prvem razredu. Se spominjaš gospe Meranove...

LUDVIK: Ne. Kolikokrat sem ti že rekel, da se jaz ne spominjam pa ne maram spominjati...

MATI: Ne maraš se spominjati. Kaj sva ti tako grdo mladost pripravila, da se je ne maraš spominjati?

LUDVIK: Ne, ne — ampak. Lepo te prosim, si res ne moreš predstavljati, da mi je zoprno, če me češ zmerom po sili spominjati na vse preživele pa pozabljene neumnosti.

MATI: Zakaj neumnosti — mlad si pač bil. Ko da zdaj ne bi bil več mlad. Ludvik. Poglej me, Ludvik...

LUDVIK: No kaj?

MATI: Ne bodi — *Se ujame; spremeni taktiko in témo.* Ludvik, nekaj bi te prosila.

LUDVIK *nežno, popustljivo, vdano*: No, kaj, no?

MATI: Ampak očetu ne smeš nič povedati. Ta me zadnje čase sploh ne poslušava več. Sama nesreča mu roji po glavi...

LUDVIK: Zakaj pa spet to? Kakšne skrivnosti pa kuhaš? *Kisel, zopet malce ponesrečen poskus humorja.* Bi mu rada pripravila kaj za god? Saj je še tri mesece časa...

MATI: Očetu ne bi bilo prav. Ne bi pustil.

LUDVIK: Pa kaj, za božjo voljo, kaj torej?

MATI: Ludvik, me imaš vsaj malo rad? Si še moj fantek?

LUDVIK: Seveda te imam rad — pa čeravno nisem več tak fantek, kot misliš.

MATI: Saj to je vsa žalost. Ko bi le bil!

LUDVIK: Pa kaj bi rada? Počemu si tako prestrašena? A si to sploh ti? Včasih si znala biti tako mirna, zbrana ženska, zdaj pa, zadnje čase... Zakaj to? Saj nam ni nič hudega.

MATI: Nič hudega! Streha nam gori nad glavo. Tla se nam bojo porušila. Ves svet se podira. Ti pa — nič hudega. Jaz se vsa tresem za vaju, vidva me pa sprašujeta, zakaj sem prestrašena. Samo vaju imam na vsem svetu — pa ravno vidva me ne marata razumeti. Kaj razumeti — niti poslušati me ne maraš.

LUDVIK: Saj te poslušam. Kaj bi rada? Povej — veš, da ti bom vse napravil, če bo le mogoče. Veš da.

MATI *hlastno otrese s sebe živčnost in popade polovično obljubo*: Boš res? — Ludvik, pob, pob — jaz vem, da bo mogoče. Zame, za očeta, zase, za nas vse. Bo, bo, bo mogoče. Samo reci, da boš.

LUDVIK: Ja bom, bom — ampak kaj sploh, kaj?

MATI: Obljubiš?

LUDVIK: Prav, obljubim.

MATI: Veš — najprej se mi je kar zvrtelo, ko so vdrli sem. Mislila sem, da bo vsega konec. Vaju sem že videla pred puškami. Pa če me je česa strah, me je strah pušk. — Zato sem pa potlej ravno premislila, pa sem si le izračunala. Poglej, Ludvik, ti nas lahko rešiš.

LUDVIK *vprašujoče molči.*

MATI *prehitevajoče*: Javi se jim v službo. K njim stopi, kar jutri, čim prej, javi se jim, takoj, tako bo vsaj zaleglo, pa reci, da jim greš v službo. Potem nam bojo verjeli. Pri miru nas bojo pustili. Rešeni bomo.

LUDVIK *po daljšem molku*: Veš, kaj to pomeni? Kolikokrat sem ti že rekel, da se nočem vmešavati v politiko.

MATI: Saj ravno zato, ker se ne maraš vmešavati v politiko! Ludvik, saj ni važna politika — važna je vojska. Poglej — če greš k njim v službo, če greš še zdaj, boš lahko ostal kje v kakšni pisarni. Ne bo ti treba v vojsko, vsaj v tisto pravo vojsko ne. — Pri onih pa ne. Tam boš moral streljati in nate bojo streljali. Oni nimajo pisarne, kamor bi se lahko skrili. Ne razumeš?

LUDVIK: Ne razumem...

MATI: Če se jim zdaj ne javiš v službo, te bojo prej ali slej prisilili, Ludvik, pa še zaradi očeta... pollej bi moral k onim... Jaz pa nečem, da bi ti moral streljati. Javi se jim, da pojdeš v pisarno...

LUDVIK: To ni kar tako, mama. Ne vem, če ti to razumeš. Za tako reč se človek ja ne more odločiti kar čez noč.

MATI: Saj se nisem odločila čez noč. Koliko dolgih dni pa noči sem premišljevala!

LUDVIK: Ti si premišljevala. Mene sploh ne vprašaš?

MATI: Ne razumeš, za kaj gre? Ludvik. Za glavo gre! — Sploh pa, Ludvik. Kaj te toliko prosjačim? Ludvik. Mater moraš ubogati, pa konec. Jutri dopoldne pojdeš —

LUDVIK: Ne. — Lahko noč, mama.

MATI: Počakaj, počakaj. Pob, pob — lepo te prosim. Saj ne vem, kaj govorim. Oprosti. Poglej, pob, saj sem ti vdana. Nisem te mislila komandirati. Saj vem, da si ti bolj pameten kot jaz — ampak materska ljubezen včasih tudi kaj pogodi, z instinktom. Ludvik, ravno zato — jaz sem tako ponosna nate, čeprav te nisem vredna...

LUDVIK: Lepo te prosim, ne ponižuj se, mama.

MATI: Saj se ne ponižujem, če tebe poveličam. *Skoraj pridigarško*. Če je sin poveličan, je mati stoterno ponosna, pa čeravno sama ni vredna slave.

LUDVIK: — Vse bi bilo, mama. Pa ne veš, da bi mi to pomenilo konec miru?

MATI *z izbruhom*: Mojega je že davno konec. Misliš, da je to malenkost, če cele noči ne spim. Tako ne morem več. Ponorela bom, če to traja samo še mesec dni. To je živinsko življenje, ne človeško. Kaj sem pa sploh zagrešila, da moram prenašati to? Meni nič mar, če se svet kolje — naj se vsi razžro — ampak meni naj dom pustijo pri miru! Nisem jim dolžna žrtvovati mir! Zakaj mora ravno mene zadeti vsa nesreča! Ne maram, ne maram, ne maram, da bi mi raztreščilo ta ubogi ostanek sreče. Ne pustim si ga vzeti! Pa ti mi bi vse lahko rešil — ti, pob, ti, ti, pa nočeš. To naj bi bil sin. Samo mučiš me, namesto da bi mi pomagal. Moža sem tako že zgubila, zdaj se mi še sin zneveri. Kje je zapisano, da moram biti ravno jaz prva mučenica na tem svetu? Ne bom, ne bom, ne, ne bom, ne bom, ne bo... *Zadnji »bom« utone v hropenju simuliranega ali histerično doživetelega zloma.*

LUDVIK: Mama — mama? Mama, kaj pa ti je?

MATI *ihti in hrope*.

LUDVIK: Mama — naj ti pomagam? Mama. Mamica... — Mama? Kaj pa je to bilo?

MATI: Je že bolje. Nič hudega, pob, nič hudega.

LUDVIK: Si bolna, mama?

MATI *skomigne, brez besed*.

- LUDVIK: Mama — po pravici povej! Kaj je s tabo. To ni kar tako. Prestrašil sem se, da...
- MATI: Nisem ti hotela povedati. Že prejšnji teden sem bila pri zdravniku. Pa zdaj kaže, da ti bom res morala priznati...
- LUDVIK: Je kaj huđega? Kaj resnega?
- MATI: Zelo. Ludvik... Srce pa živci, obenem. Doktor mi je rekel, da se ne smem prav nič razburiti. Če ne, je rekel, da...
- LUDVIK: Kaj se to pravi, mama?! Tako resno? Ne.
- MATI: Je, pob, je. Doktor je rekel, da bi me že eno samo razburjenje lahko pokopalo. Vidva me pa neprestano razburjata. Pomisli, če bi se tebi ali očetu kaj zgodilo — *Skoraj grozeče*: Nikar ne misli, da me boš še imel, če ne poskrbiš, da boš ti varen. Doktor se ni zmotil.
- LUDVIK: Mama — mama...
- MATI: Ti me boš imel na vesti, Ludvik...
- LUDVIK *stoji ko ukopan, je pravzaprav že kapituliral*: Mama...
Svetlobna sprememba — Ludvikova mati izgine — Ludvik je spet v vagonu, v svojem kotu — izmučen vstane in začne ves nemiren hoditi sem in tja. Vstopijo Ana, Jože in Albert. Ludvik se zarleče v svoj kot.
- ANA *srečna in vesela*: Pa smo nazaj! Zunaj je pritisnil mraz. Sneg je že ves trd. Pravi božični večer bo. Joj, po kolikem času!
- JOŽE: Napravil bom stojalo za drevo, da bo lahko stalo. *Odide.*
- ALBERT: Prav.
- ANA *privleče zavoj iz velike malhe*.
- ALBERT: Kaj pa imaš tam?
- ANA: Svečke. Pravega božičnega drevesa vendar ni brez svečk. Že večeraj sem mislila na današnji večer, pa sem jih kupila.
- ALBERT: Kako si steknila denar?
- ANA: Nikar me tako čudno ne glejte! Nisem taka. Saj imam Jožeta.
- ALBERT: Nič nisem rekel.
- ANA: Ribala sem pod pri uradniški družini doli v mestu. Tako sem zaslužila denar. Dali so mi malico in nekaj drobiža. Ravno prav mi je prišlo za danes.
- JOŽE *se vrne*: Tako, za silo menda bo.
- ANA: Poskusimo, ali bo stalo. *Poskušajo postaviti drevesce.*
- ALBERT: Lepo drevesce si našel, Jože.
- JOŽE: No ja, kar se je pač dalo stekniti. Saj sem ga tako moral suniti. Tu je, kar se dreves tiče, prava revščina. Pri nas doma, v hosti nad grebenom, rastejo vse lepša. Kajne, Ana?
- ANA *pokima*: Mhm. Tisto je najlepša hosta daleč naokrog.
- JOŽE: Naša je bila. Vrag vedi, kateri tistih prascev zdaj rije po njej.
- ALBERT *se obrne k Ludviku*: Kje sta pa Edo in Žane?
- LUDVIK *čemerno*: Ne vem.
- ANA: Radovedna sem, kaj bo prinesel Žane.
- JOŽE *se zakrohoče*: Ta — marsikaj! Ta ima pravo glavo za take reči. Pozna se mu, da je bil prej v štacuni. V krvi mu je ostala.
- EDO *se vrne*: O, sta že nazaj! Žaneta še ni?
- ALBERT: Ne še.
- EDO: Kdaj za vruga pa bo pritresel pijačo? Se že spet smuli okoli kakšne kikle. Potem ga ne bo zlepa nazaj.
- ANA: Saj ne boste takoj začeli piti, kajne da ne?
- EDO *besno Ani*: Pojdi se solit!
- ANA: Jože, ti pa ne boš pil. Prosim lepo!

JOZE: Bom že še videl. Kaj pa to tebi mar?!

ANA: Če bo Zane kaj prinesel, bi še pripravila malo boljšo večerjo za danes. Potlej bi pa rada, da bi ob drevesu zapeli božično pesem. Tako domača je. Rada jo imam. Kar toplo mi je pri duši, če jo slišim. In lepe spomine zbuja.

EDO *v svojem kotu*: Hudiča! Začne divje hoditi gor in dol.

JOZE *se je ves čas ukvarjal z drevescem*: Tako. Za silo bo že stalo. Kajneda?

ANA: Seveda. Jože.

ALBERT: Kar dobro bo.

ZANE *vstopi ves obložen z zavoji*.

ANA: O, božiček je prišel!

JOZE: Glej ga, saj si naložen kot mula.

EDO: Kje si pa bil tako dolgo?

ZANE: Eh, malo sem še moral naokoli — poslovno.

JOZE *krohota*: I, seveda!

EDO: Si prinesel kaj pijače?

ZANE: Mislim, da imam tudi še dosti drugih reči.

EDO: Daj mi steklenico!

ZANE: Kam se pa tako mudi? Saj ne gori voda.

EDO: Kaj pa to tebi mar?! Daj mi steklenico! Si slišal?

ZANE *zase*: Ga že spet jaše tista njegova... *Izleče steklenico*. Na jo. Prvovrstno žganje je.

EDO *hlastno vzame steklenico žganja, stopi v svoj kot in začne piti*.

ANA: Zane, mi boš pokazal, kaj imaš?

ZANE: Seveda. Slavna gospoda! Napnite ušesa in ošpičite oči, a ne pozabite vsaj za nekaj časa izklopiti želodca! Po zaslugi moje skromne osebnosti in mojih malih darov za razne vrste denarne in druge homatije nam bo danes omogočena kraljevska gostija. Kaj kraljevska, cesarska! Poglejte samo to neizmerno zalogo štirinajstih vojaških konzerv in te tri eksemplarje pristnega belega kruha. Pridite, prosim! Ogled je brezplačen!

ANA: Joj, kakšno večerjo bom lahko pripravila!

ZANE: A to še daleč ni vse. K vsaki cesarski gostiji spada tudi primerna okrasitev slavnostne dvorane. Kot vidim, je naš kmetijski minister Jože že poskrbel za najsijajnejše drevo, kar jih je kdajkoli videla notranjost tega vagona. To pa še ne zadostuje. Zato dovolite, da jaz kot minister za notranjo in zunanjo trgovino dodam še te-le uvožene okraske. *Izleče nekaj okraskov za božično drevo*.

ANA *ga navdušeno in veselo objame*: Joj, Zane...!

JOZE *surovo*: No, kaj se pa sliniš!

ANA *se preplašeno umakne*.

ZANE *Jožetu*: Daj no, ne bodi zoprni!

JOZE: Misliš, da bom pustil, da se ti bo kar tako metala okrog vratu?!

ZANE: Če takoj ne nehaš, ne dobiš niti kapljice, kaj šele tobaka.

JOZE *v hipu omehčan*: Kaj, tobak imaš tudi?

ZANE: Dobra trgovina zmore vse.

LUDVIK *pristopi*: Žane, daj mi, prosim, cigareto!

ZANE *v kramarskem tonu*: Prosim, izvolite! Najčudovitejše blago, kar ste ga kdajkoli videli! Naravnost iz onega vojaškega magacina tam preko. A prosim, moje poslovne zveze naj ostanejo tajne. Zaupam vam zgolj zato, ker ste moji stalni in najboljši odjemalci. Danes je vse brezplačno, ker proslavljam jubilej, to je petletnico ustanovitve

svoje firme. Velecenjena gospoda, želite še kaj? Na dan z besedo, da ne bo prepozno! Vse je prvovrstno, poceni in se dostavlja na dom. Pridite in kupite!

EDO: Drži jezik!

ŽANE: Kaj pa je že spet?

EDO: Nehaj čakati tako bedasto!

ŽANE *v ironičnem tonu, a vendar s prikritim strahom*: Kakor želite, ekscelenca. *Ostalim*: Vsa nadaljnja naročila sprejemam samo pismeno. *Ana je ta čas začela pripravljati jedi. Albert in Ludvik kadita, Edo pije.*

ŽANE *tiše ostalim*: Zaloge še niso izčrpane. Med drugim sem poskrbel tudi za slavnostni orkester. *Izveleče baterijski radio.*

ALBERT: Kje si ga pa dobil?

ŽANE: Dolgoročen brezobresten kredit, gospoda!

ALBERT: Da nam ne nakoplješ policije na vrat.

ŽANE: Brez skrbi! Moje trgovske zveze so solidne.

ANA: A ne bi hoteli ta čas pripraviti drevesca?

ALBERT: No, to že lahko.

ŽANE: Izvolite, milostljiva!

ALBERT: Daj, Jože, zgani se! *Albert, Jože in Žane začno krasiti drevo. Žane požvižguje.*

ALBERT: Kaj te pa tako razganja, Žane?

ŽANE: Najnovejše senzacionalne vesti.

ALBERT: Na dan z besedo!

ŽANE: Mimogrede sem srečal tistega svojega uradnika z urada za potna dovoljenja. Dejal mi je, da je vse v najlepšem redu. Po praznikih bom po vsej verjetnosti srečni posestnik potnega lista. Za vsak primer sem mu naložil še nekaj cvenka.

ALBERT *prežeče*: Tako?

ŽANE: Predragi prvoborec, nikar ne delaj tako kislega obraza in nikar ne misli, da mi boš lahko kakšno zagodel. Potolaži se. Za odhod vam priredim še imenitno poslovilno gostijo.

ALBERT: Svarim te, tebe in Ludvika!

ŽANE *žvižga*.

ANA: Gospod Ludvik, a ne bi hoteli še vi malo pomagati, da bi prej opravili?

LUDVIK: Pustite me raje pri miru.

ŽANE: Nate še kekse. Dobro bi bilo, ko bi jih obesili na drevo.

ANA: Lepo prosim, gospod Ludvik!

LUDVIK: Naj bo. *Se pridruži ostalim trem. Edo pije, Ana se ukvarja z jedmi.*

EDO *se je že malce opil*: Otročarije!

ALBERT: Te je kdo kaj vprašal? Pij in nam daj mir!

EDO: Ne maram teh oslarij.

ALBERT: Saj ni treba biti poleg.

EDO: Pili bi raje.

JOŽE *smeje*: Tudi to nam ne bo ušlo.

ŽANE: Brez skrbi, pijače je za tri dni.

EDO *vstane in se približa s steklenico v roki*: Glej no, glej! Spokorjeni grešnik je tudi zraven. Kaj se še nisi vrnil? Mislil sem, da si že za devetimi gorami. V raju! *Se krohota*. Ti je srce padlo v hlače? Si si premislil, kajne? Ni prijetno bingljati, ali pa biti preluknjan kot rešeto.

LUDVIK: Daj mi mir!

EDO: Glej ga, glej. Prej se je pa zaganjal vame kot sršen. Sleva! Go-bezdač! Da bi se ti vrnil? Smešno!

LUDVIK: To ni taka reč, da bi se lahko odločil kar čez noč.

EDO: Beži, beži. Že večkrat si prepeval tole pesemco o vrnitvi. Sicer pa, kako si pa to predstavljaš?

LUDVIK: Najprej moram priti na čisto sam s seboj.

EDO: Pa se ti je nabralo dosti smeti, da jih moraš pomesti, kaj?

LUDVIK: Vedeti moram, kaj jim bom rekel in kako se bom zagovarjal. Vem, da me ne bodo ubili. A pred sodiščem je važna vsaka malenkost.

EDO *ironično*: Moj hrbet ti je na razpolago. Vse lahko zvališ name, če se ti posreči. Pa te bojo vseeno — pif!

ALBERT: Edo ima prav.

LUDVIK: Kaj se pa zdaj že ti vtikaš v to? Se te kaj tiče?

ALBERT: Seveda se me tiče. Vrnitev je navadno dezerterstvo. Ti si popolnoma demoraliziran. Sicer pa nikoli nisi bil bogve kako trden. Kaj ne razumeš, da moramo potrpeti? Prej ali slej nam bo spet napočil čas.

EDO: Krasno! Oglasil se je norec številka dve.

ALBERT: Tudi ti nisi dosti boljši! Kaj ne razumeta, da moramo ostati čim bolj trdni. Na vsakega izmed nas računajo. V odločilnem trenutku bomo morali nastopiti kot en sam mož. Boj še ni končan. Njihova stvar se iz dneva v dan bolj krha.

EDO: Cenče! To so radio vesti agencije »ebepe«.

ALBERT: Kako moreš tako govoriti. Ko da ne bi vedel, da imamo svojo organizacijo.

EDO: Na papirju in v takih norih glavah kot je tvoja.

ALBERT: Ni res! Res pa je, da jo slabijo taki malodušneži kot sta vidva, vsak po svoje, ti in Ludvik. Sploh mi ne gre v glavo, kako je to mogoče, zlasti pri takem možu kot si ti, Edo. Saj si bil v naših prvih vrstah. Eden najbolj odločnih, To je neodpustljivo.

EDO: Če bi rad vedel, ti povem. Polomil sem ga prvič, ko sem se tega posla lotil z vsemi svojimi silami, in drugič, ko sem pustil, da ste me spravili v tiste vaše prve vrste. Če bi ostal v pisarnah ali v štabih za zeleno mizo, bi zdaj za gotovo ne čepel v tem vagonu. Tam nekje bi se mi še splačalo nadalje gojiti tvojo visoko politiko. Vsaj živel ne bi slabo. Tako pa... *Pljune.*

ALBERT: Koristolovec! Izdajalec!

EDO: Le počasi! Sicer mi je vseeno, za kaj me imaš. Priznam napako: ne trpim psovanja. Najmanj od ljudi tvoje vrste. *Grozeče*: Jasno?!

ALBERT *se potuhne*: Oprosti! Kljub temu...

EDO: Nič kljub temu! Pika!

LUDVIK: Prav ima! Prav nobene pravice nimaš več, Albert, da bi se vtikal v zadeve drugih. Ta čas je minil.

ALBERT: Se žal vama bo obema.

LUDVIK: Kaj, še grozil bi?! S čim?

ALBERT: Le miruj! Bomo že še obračunali s teboj! Nič ni pozabljeno in nič ne bo. Ze od nekdaj smo te samo trpeli med sabo.

LUDVIK: In me skušali izrabljati za svinjarije, kar se vam je na žalost tudi posrečilo.

ALBERT: Za drugo rabo tudi nisi bil. Bil si nezanesljiv. To se je zdaj izkazalo.

- LUDVIK: Figo mi mar za to! Nikdar ne bom pozabil, kaj ste napravili iz mene. S silo napravili iz mene!
- ALBERT: Kdo te je neki silil? Imel si popolnoma prosto izbiro.
- LUDVIK: Kaj?! Ti mi boš to govoril? Ti, ki si največ kriv. Prav ti si me prisilil in ti si glavni krivec! Da, ti! Tega ti nikdar ne odpustim! Nikdar ne bom pozabil tistega dne, tistega prekletega dne... in tvojega prekletega obraza...
- Svetlobna sprememba. Albertova pisarna med vojno. Albert in Ludvik.*
- ALBERT: Še vztrajate pri odločitvi?
- LUDVIK: Da, želel bi vstopiti v vašo službo.
- ALBERT: Študent, kajne?
- LUDVIK: Absolvent prava.
- ALBERT *neprestano pregleduje papirje, ki jih drži v rokah*: Drži. — Vaš primer ni preprost. Poizvedovali smo o vas. Po teh poizvedovanjih se nam zdi vaša odločitev dokaj nepričakovana.
- LUDVIK: Ne razumem, zakaj. *Laže z muko*. Spoznal sem, da je to zame edina prava pot.
- ALBERT: Edino prava pot za nas vse. Vsi tisti, ki se upirajo, rušijo stare narodne temelje. Toda... kaj vas je privedlo k temu spoznanju?
- LUDVIK *po kratkem obotavljanju*: Razmišljal sem in prišel do tega sklepa.
- ALBERT: Lepo. Zakaj pa tega niste že prej storili?
- LUDVIK: Nisem si mogel priti na jasno.
- ALBERT: Zakaj? Vas je morda kdo navajal k drugim nazorom?
- LUDVIK: Ne.
- ALBERT: Vaš oče na primer.
- LUDVIK: Moj oče nima s tem nobene zveze.
- ALBERT: Tako? Pri nas je zbran o njem dokaj zanimiv material.
- LUDVIK *molči*.
- ALBERT: Zakaj molčite?
- LUDVIK: Ne... ne vem, kaj mislite.
- ALBERT: Tako? Poskusite se domisliti.
- LUDVIK: Ne vem, česa.
- ALBERT: Vaš oče sodeluje z odporniškim gibanjem.
- LUDVIK *hitro*: Ne.
- ALBERT *začne stopnjevati tempo zasliševanja*: O tem imamo zanesljiv dokazni material.
- LUDVIK: Ne. Potem ni točen. Moj oče se ne zanima...
- ALBERT: Poslal vas je k nam, da bi v naših vrstah vohunili.
- LUDVIK: Ne.
- ALBERT: Vas je poslal kdo drug v ta namen?
- LUDVIK: Ne.
- ALBERT: Kaj naj bi pozvedovali?
- LUDVIK: Nič. Nihče me ni poslal. Sam sem...
- ALBERT: Molčite! Kje so vas pregovorili za to?
- LUDVIK *molči*.
- ALBERT: Odgovorite!
- LUDVIK: Nikjer.
- ALBERT: Zakaj tajite?
- LUDVIK: Nimam kaj tajiti. Vse, kar sem imel povedati, sem povedal in vse je res.

ALBERT *menja ton, postane prijateljski*: Ne bojte se! Meni lahko zapuate vse. Nihče ne bo ničesar izvedel.

LUDVIK *molči*.

ALBERT: Nikar se ne bojte! Nič vam ne bojo mogli. Zaščitili vas bomo.

LUDVIK: Ničesar nimam povedati razen tistega, kar sem že.

ALBERT: Pa mislite, da vam verjamemo? Nismo tako naivni. Sin njihovega aktivista, da bi hotel pošteno sodelovati z nami. To je vendar neverjetno. To morate uvideti sami.

LUDVIK: Moj oče ni noben aktivist.

ALBERT: Kako da ne? Kje je bil predvčerajšnjim ponoči?

LUDVIK: Ne vem.

ALBERT: Torej ga ni bilo doma?

LUDVIK: Ne vem. Najbrž...

ALBERT: Ne veste, da ne sme nihče biti zunaj po policijski uri, ne da bi imel posebno dovoljenje?

LUDVIK: Vem.

ALBERT: Vašega očeta ni bilo doma. To zanesljivo vemo. Kje je torej bil?

LUDVIK: Najbrž... najbrž pri kakšnih znancih.

ALBERT: Kakšnih znancih? Pri njihovih sodelavcih, ne?

LUDVIK: Ne vem, kje je bil, mogoče je bil celo doma.

ALBERT: Zakaj lažete?

LUDVIK: Ne lažem. Ne vem. Ne stikam za očetom.

Premor.

ALBERT: Hm! Jasne dokaze imamo, da je vaš oče njihov sodelavec.

LUDVIK *hoče protestirati*.

ALBERT: Nobenih ugovorov! Te dokaze imamo, vas pa naj sprejmemo v službo. Ste ponoreli? Mi vsekakor nismo. Mi hočemo zanesljive ljudi. Ste vi zanesljivi? Nikakor ne. Vi ste celo močno sumljivi. Ta sum zadošča, da vas bom dal zapreti.

LUDVIK: Kako vendar? Kje imate dokaze? Kakšen sum? Saj sem vendar sam prišel sem.

ALBERT: To je trik. Zelo prozoren trik. Pod ključem imamo ljudi, ki so mnogo manj sumljivi od vas, zlasti pa od vašega očeta, za katerega vemo, kaj je.

LUDVIK *molči*.

ALBERT: Tako! Toda dokazal vam bom, da smo lahko velikodušni če hočemo. Lahko smo! Seveda nam je za to potrebno poroštvo. Tega pa pri vas nimamo. Vidite, to je. Dajte, zaupajte mi kaj, kar mi bo zadostovalo kot poroštvo za vašo zvestobo. No, imate kaj?

LUDVIK: Prav rad bi, a ne vem... Nimam...

ALBERT: Nesrečen človek. Kako malo poznate svoje možnosti. Se ne domislite ničesar?

LUDVIK: Res ne vem, kaj bi lahko... Verjeti mi morate! Prepričali se boste...

ALBERT: Ne bodite smešni, človek!

LUDVIK: Ne razumem, kaj bi lahko...

ALBERT: Hm! Kaže, da nočete. To sem si tudi mislil.

LUDVIK: Samo recite, kaj naj.

ALBERT: Predvsem se zavedajte, da sta za vas iz te sobe samo dve poti. Prva v zapor, druga k nam v službo. To drugo se vam ne bo posrečilo, če s poroštvom ne dokažete popolne zvestobe naši stvari. Dokazov nimate. Nasprotno! A kljub temu vam hočem pokazati, kako velikodušno znamo ponuditi roke tistemu, ki se odkritosrčno pokesa.

Govoril bom povsem odkrito. Poroštvo za vašo zvestobo naši stvari je lahko samo tako dejanje, da vam za vse čase onemogoči povratek k našim sovražnikom. Z drugo besedo — biti mora takšnega značaja, da bi oni z vami v hipu obračunali, če vas dobe v kremplje. Če se tej nevarnosti izpostavite, to je v tem primeru za nas edino sprejemljivo poroštvo. Ste me razumeli?

LUDVIK *ves bled*: Mislim, da sem. — In kaj naj bi to dejanje bilo?

ALBERT: Ne bojte se. Takih priložnosti, da se izkažete, nam ne manjka. Trenutno sicer nimam ničesar...

EDO *vstopi*: Pozdravljen! Mislim, da se lov bliža koncu. Izsledili smo jim skrivališče in postavili zasedo. Treba je še samo počakati, da...

ALBERT *ga s kretnjo ustavi*; Ludviku: Mislim, da vam na priložnost ne bo treba dolgo čakati. Seveda samo, če pristanete na naše pogoje. No, kako je s tem? Pristanete?

LUDVIK *medlo*: Pristanem.

ALBERT: Prav. Javite se jutri zjutraj v službo! Jutri popoldne pa odpošljemo vašega očeta. Na delo pač pojde, pa bo varen. Tu, jasno, ne more ostati. Zdaj lahko greste.

LUDVIK *odide*.

ALBERT *in EDO se spogledata, na ustih jima zaigra ciničen nasmešek*. *Svetlobna sprememba*. Vagon in v njem iste osebe kot pred spominskim prizorom.

ALBERT *Ludviku*: Obnašaj se docela kot norec. Zakaj si zdaj zijal v tla?

LUDVIK: Spomnil sem se tistega dne in...

ALBERT: Kakšnega dne?

LUDVIK *nadaljuje*: In svoje polomije.

ALBERT: Kakšne polomije neki? Nikar ne misli, da smo pozabili, iz kakšne družine izviraš. Nisi trden in nisi nikdar bil.

LUDVIK: Mhm. To je moja bistvena napaka. Nisem trden. Nisem bil trden nasproti materinim nespametnim, bojazljivim prošnjam in še manj nasproti tvojim grožnjam. To je vsa moja nesreča.

ALBERT: Oho, zelo lepo! Tvoj edini pravilni ukrep je torej zate nesreča.

LUDVIK: In vzrok vse moje krivde. Vse, kar je temu sledilo, je bila zgolj posledica tega usodnega »ukrepa«. Veseli me samo, da nosimo posledico vsi, tudi Edo. Ta še najbolj. Ta čas ko je uničeval življenjsko srečo drugih, je uničil tudi svojo. Ha — saj danes je nekakšna obletnica tistega slavnega dne, ko sem po tvojem mnenju, Albert, storil svoje véliko dejanje v korist naroda in domovine. Seveda, bilo je tik pred božičem.

EDO: Pred božičem...

Svetlobna sprememba — Albertova pisarna med vojno. Albert za mizo. Edo naglo vstopi.

EDO: Imam jo!

ALBERT *presenečeno vstane*: Koga? Miro?

EDO: Miro.

ALBERT: Nikdar nisem docela verjel v to stvar.

EDO: Zakaj?

ALBERT: Mira je bila vendar tvoje dekle, kajne?

EDO: S tem, da je prestopila k njim, je bilo vsega konec.

ALBERT: Torej je bila to le nekaka postranska zadeva?

EDO: Kako postranska?

ALBERT: Imel si jo pač in nič več. Nobena velika ljubezen, kakor pravijo.

EDO: O, ne. Imel sem jo zelo rad. Dolgo. Pa nas je izdala, torej tudi najino ljubezen. Zdaj jo čaka pravična kazen.

ALBERT: Kaj si ponorel?

EDO: Zakaj?

ALBERT: Imel si jo resnično rad, kajne? Morda jo imaš tudi še zdaj?

EDO: Ne morem je več imeti rad, čeprav mi je težko. Zelo težko.

ALBERT: Torej si še vedno zaljubljen vanjo in ti bedak si jo sam izsledil in ulovil. A to ni nič hudega. Hudo je to, da si vse obesil na veliki zvon.

EDO: Ne razumem te.

ALBERT: Bedak! Zate ni druge besede. Ulovil bi si jo bil lepo na skrivaj, jo spravil na kak varen kraj in stvar bi bila rešena. Ne bi nam več škodovala in ti bi jo lahko mirno ljubil naprej.

EDO: Albert, saj ti si nor. Kako naj bi živel z žensko, ki je izdala, kar je meni najsvetejše.

ALBERT: Beži, beži. Mislil sem, da si bolj pameten. Konec koncev je ženska meso.

EDO: Čudim se ti, Albert.

ALBERT: No, pustiva. Vsekakor bi se pa to dalo tudi zdaj še urediti. Šlo bi sicer teže, a vendarle. Skril in zaklenil bi jo kje. Zadevo pa bi potlačili. Tebi že lahko privoščimo takšno uslugo.

EDO *po kratkem premoru trdo*: Ne, nočem.

ALBERT: Dobro. Jo misliš tudi sam likvidirati?

EDO *se v svoji trdnosti zamaje, a molči*.

ALBERT: Saj ti ni treba. Videl si prej tistega tepca pri meni. Ta lahko opravi namesto tebe. Se strinjaš?

EDO *medlo*: Hvala. Napravil si mi veliko uslugo. Toliko ne vem, če bi zmogel.

ALBERT: Dobro. Jutri zvečer opravimo to stvar.

EDO: Jutri?

ALBERT: Zakaj pa ne?

EDO: Jutri je vendar božični večer!

ALBERT *čemerno*: Prava reč. Ne morem odlašati. Vse luknje imam že prenapolnjene. Jutri odbrenkam spet serijo teh tičev. Z njim naj bo Mira. Zaradi tebe je prej ne bom preveč gnjavil. Prideš jutri?

EDO *mračno*: Ne vem.

ALBERT: Seveda. To pot bo boljše, če te ne bo zraven. Ti kar lepo v miru praznuj svoj božič.

Svetlobna sprememba. Zopet vagon, v njem iste osebe kot prej. Ana je medtem skuhala večerjo, Jože in Žane pa sta okrasila drevo. Samo svečke še ne gore.

EDO *besno*: Spravite drevo stran.

ANA: O, zakaj?

EDO: Ne vprašaj, zakaj, temveč odnesi ga takoj ven! Nočem ga več videti! Nočem nobenih abotnih božičnih ceremonij! Tudi vas vse skupaj nočem več videti. Spravite se ven! Vsi! Takoj! Ste slišali! Izginite ali pa vas podavim kot podgane. Ven!

JOŽE *počasi in mirno*: Nikamor ne grem!

EDO *plane nanj*: Ven, sem rekel!

JOŽE *v hipu pobije Eda na tla*: Ja, veste, gospod šef, tisti časi so minili, ko sem moral skakati na vsako vašo besedo, kakor se vam je zahtevalo. Tako, zdaj pa dajte lepo mir! V tem vagonu imamo vsi iste pravice. Pa brez zamere. *Ga izpusti.*

ALBERT: Edo, lepo te prosim, bodi pameten!

EDO *se nekaj hipov besno ozira, nato utrujeno*: Dajte mi mir. *Stopi v kot, a se nenadoma obrne*. Žane, imaš še kaj pijače?

ZANE: O ja!

ALBERT: Edo, nikar več ne pij!

EDO: Daj mi steklenico, Žane.

ALBERT: Rekel sem, da ne pij! Dovolj si se že nažlempal. Še sitnosti nam nakoplješ na glavo.

EDO: Daj mi steklenico, Žane!

ALBERT: Ne.

EDO: Žane, si slišal?

ZANE *hoče izročiti steklenico, Albert mu jo vzame*.

EDO *ponovno pobesni*: Tristo hudičev! *Plane k svojem ležišču in izvleče revolver*. Pijačo sem! *Vsi preplašeni odstopijo*.

LUDVIK: Edo, ne počenjaj neumnosti!

EDO: Steklenico.

LUDVIK *vzame steklenico Albertu in jo da Edu*.

EDO *hlastno vzame steklenico*: Tako. Zdaj se pa spravi nazaj k onim in glej, da mi boste dali mir. Še besedo o Miri ali o tistem, kar je bilo, pa vas vse postrelim kot pse.

Dolg premor. Edo pije. Vsi ostali posedejo okrog drevesa.

ANA *tih*: Večerja je pripravljena.

JOŽE: To slišim rad. Ajte, začnimo! Lačen sem.

JOŽE: Danes si bom po dolgem času spet enkrat popravil želodec po tisti brozgi iz taboriščne kuhinje. Imel sem že občutek, da mi je ves želodec asfaltiran.

ANA: Jože, nikar ne jej tako hitro. Saj ti ne bo nobeden ničesar vzal.

JOŽE *golta*: Mhm.

ANA: Gospod Edo, za vas imam tudi.

EDO: Hvala, ne bom jedel. *Pije*.

ANA: No, gospod Edo, nikar ne bodite taki. Samo malo pokusite. Zaradi mene, no!

EDO: Kateri vrag je ustvaril žensko!

Vstopi DEŽURNI.

DEŽURNI: Dober večer. *Vsi zamrmrajo, kar naj bi veljalo kot pozdrav*.

DEŽURNI: No, tu se pa prav po kraljevsko gostite. Zato danes nobenega izmed vas ni bilo h kotlu.

JOŽE: Ni res. Jaz sem bil.

DEŽURNI: Zate tako vsi vemo, da pogoltnoš vse, kar ti pride pod nos. Ampak od kod pri vas naenkrat ta bogatija?

ZANE: Kaj te briga? Delali smo in zaslužili. Raje zini, zakaj si prišel.

DEŽURNI: O, pa celo božično drevesce imate!

ZANE: No, in? Je tudi to prepovedano?

DEŽURNI: To ravno ne, ampak...

ZANE: Kaj, ampak? Nikar se toliko ne obiraj! Ne damo ničesar! Zakaj si prišel?

DEŽURNI: Saj tako je zmeraj pri nas. Vsak se peha samo za svoj želodec. Le glej, da ti ne bo žal! Naročiti vam moram, da bo danes ob osmih zvečer skupno praznovanje božičnega večera v kuhinjski baraki. Prireja ga taboriščna uprava. Udeležba je obvezna. *Škodoželjno*. Tam se ravno ne boste mastili, pač pa boste imeli priliko, da se do sitega namolite rožnih vencev. Tudi nabožne boste smeli prepevati.

JOŽE: Tri sto...

ANA: Jože, prosim te, ne preklinjaj, vsaj nocoj ne!

ZANE: Kdaj so si pa to izmislili?

DEŽURNI: Danes. Prišel je nekakšen menih, vrag naj ga vzame, pa nuna z njim. Pravita, da rešujeta izgubljene duše.

EDO *vstane*: Veš, kaj jim povej? Da sta zgrešila naslov. Tu ni več kaj reševati niti kaj spreobračati. Tu je že vse dokončno pogubljeno kot v peklju. Menda smo v depandansi pekla. Naj se mirno vrmeta, od koder sta prišla.

DEŽURNI: Nikar nobenih izgovorov. Veste, da morate tja. Nikar se ne obirajte.

ZANE: No, no, prijateljček, zakaj takoj tako užaljeno in napihnjeno? Končno smo vendarle vsi enaki reveži.

DEŽURNI: Prej si govoril drugače. No, le pojdimo, nič ne pomaga.

ANA: Zdaj pa imamo. Božič nam je šel po gobe. Tako sem se ga veselila. Mi menda res ne moremo imeti srečne ure.

DEŽURNI: Kaj bi tarnali? Hajd, spravite se, nimam časa. Obvestiti moram še dvanajst vagonov. Samo zadržujete me.

ZANE: Le ne pre naglo. Glej, saj vem, da imaš tudi ti prazen želodec. Pa prigrizni malo, no!

DEŽURNI: Mar mi je za tistih tvojih par grizljajev. Še v grlu bi se mi zataknil, tako bi mi jih zameril.

ZANE: Nikar ne misli, da sem tak. Na, celo konzervo zate.

DEŽURNI *se obotavlja*.

ZANE: Kaj eno, dve ti dam. Samo... zamiži na eno oko. Ničesar nisi videl. Tam nas ne bo živ krst pogrešil.

DEŽURNI: In če bodo šteli?

ZANE: Na škatlo prima cigaret — in napačno šteje. V redu?

DEŽURNI *vzame konzerve in cigarete*: V redu. Naj bo. Lahko noč.

ALBERT: Trenutek! Počakaj! Nekaj bi se rad pomenil s tabo.

DEŽURNI: No?

ALBERT *ga odvede ven pred vagon — tiho*: V mojem vagonu je pravcati upor. Povej jim v odboru, da bo treba na Ludvika in Žaneta malo popaziti. Rada bi jo popihala, razumeš? Posebno Ludvik. Ta je celo nevaren. Hoče nazaj.

DEŽURNI: Kaj? Nazaj? Ja, kaj je ponorel?

ALBERT: Kaže tako. Ampak ravno taki norci so najbolj nevarni. Menda so mu popustili živci. Lahko da v obupu premaga svoj strah in se res vrne, a to se ne sme zgoditi. Jasno? Malce preveč ve. Tudi o sedanjem. Torej?

DEŽURNI: Razumem. Naročil bom. Hm, kaže, da je danes cela epidemija takih primerov. Javili so mi že pol ducata takih tičev. Sami novi, ki jih doslej še ni prijemale.

ALBERT: Je pač tak dan. Božič, sentimentalnosti, saj veš. Torej pazite!

DEŽURNI: Brez skrbi.

ALBERT: Se nekaj! Prav, da sem se spomnil. Žane sicer noče nazaj, a kaže, da se mu bo posrečilo dobiti potni list. Organiziral si je nekakšne zveze na uradu za potna dovoljenja. Dobro bi bilo, da bi naš odbor malo posegel vmes. Saj veš, kakšno milo dobrohotno svarilo na merodajnem mestu... no, tako kot običajno. Jasno?

DEŽURNI: Jasno. Prav mu je, psu, zakaj bi se mu boljše godilo kot nam drugim?

ALBERT: In naj še danes opravijo. Do noči je še nekaj časa. Mislim, da se mudi.

DEŽURNI *z zlobnim, škodoželjnim nasmehom*: Dobro. Lahko noč! *Odide.*

ALBERT: Lahko noč! *Se vrne v vagon.*

ŽANE: Tako, tega smo se rešili, kaj? Stalo me je sicer kar precej, pa kaj hočeš!? Kakšne tajnosti imaš pa ti z njim, a?

ALBERT: Nič, nič. Prijateljski pomenek.

EDO: Albert je vendar še vedno aktiven. *Pijano važno.* Politično sta delovala. Stavim, da je zašpecal tebe, Žane, in pa Ludvika.

ALBERT: Ni res, če ste že taki, bom pa povedal: vprašal sem ga, če imajo v odboru morda kaj. Hotel sem dobiti za vas kakšna darila. Moti me, da nas je Žane edini obdaroval. A žal nič ni. Suhi so.

ŽANE: No, temu se ne čudim. Preštorasti so, da bi znali kaj nabaviti. Prava reč. Naj te ne moti, Albert, če sem velikodušen. Glavno je, da smo se ga znebili.

ANA: Še dobro, da je pristal.

ŽANE: Za denar ali za hrano vse dobiš.

ANA: Ste pojedli? *Vsi molče pritrđijo.*

LUDVIK *celó*: Hvala!

ANA: Ni za kaj.

JOŽE: Če imaš še kaj, mi lahko daš.

ANA: Na žalost, vse sem dala.

JOŽE: No, kaj je zdaj?

Molk.

ANA: Ja, zdaj bi pa lahko prižgali sveče. Potlej pa zapojmo: »Sveta noč, blažena noč!« Tako bolj tiho, bo lepše.

ŽANE: Saj niti ne vem, če jo še znam.

EDO *mračno*: To se tudi meni zdi.

Jože je med tem prižgal sveče. Vsi obstoje kot zakleti.

ANA: No, a bi?

JOŽE *jo dregne s komolcem, tiho*: Kar ti začni!

ANA: Prej še ugasite svetilko. Lepše bo, če bo svetilo samo drevo.

LUDVIK *ugasí leščerbo.*

ANA *po premoru*: No, pa dajmo!

Začno tiho peti. Počasi vpadajo tudi možje, se ujamejo, nato zazveni pesem ubrano. Nenadoma preneha peti Luđvik, nato Edo in končno še Žane, Albert in Jože. Ana poje tiho naprej. Moški drug za drugim odstopijo. Kakor iz davnega spomina presekatata tišino dva strojnična rafala in nato še osamljen strel. Svetlobna sprememba. Zatemnitev. Luči drevesca komaj vidno še gore. Poleg njih Ana, ki tiho nadaljuje pesem, ves čas spominskega prizora. Moški izginejo. Nato se drug za drugim pojavljajo na prednjem delu odra, ki predstavlja zdaj prostor v bližini morišča.

ALBERT in LUDVIK *nastopita s strani.*

ALBERT: Vaša odločitev me pravzaprav, odkritosrčno povedano, zelo veseli. V našem pokretu manjka namreč razumnikov. Imamo jih sicer v višjem vodilnem osebju. Manjka nam pa srednji in nižji vodilni sloj. Za tak položaj, ki se vam vsekakor ponuja, pa je v vašem primeru nujno potrebna preizkušnja. Za vas je potrebna tem bolj, ker nam boste z njo dali dokaz zvestobe. To bo jamstvo, o katerem sem govoril. Trenutek preizkušnje je sedaj napočil.

LUDVIK *skoraj zase*: Torej danes.

ALBERT: Da.

LUDVIK: Čuden datum. Božični večer. Upal sem, da bom lahko doma.

ALBERT: Kaj hočete. Vsak izmed nas si to želi, a vojna je vojna. Nič koliko jih preživi ta večer v strelskih jarkih.

LUDVIK: Seveda, seveda. A kaj...

ALBERT: O tem sem pravkar nameraval govoriti. Nocoj moramo izvršiti vrsto smrtnih obsodb. Za vodstvo eksekucije ste izbrani vi.

LUDVIK *izdavi*: Kako? Jaz? Za eks...

ALBERT: Jasno! Kaj se čudite!

LUDVIK: Jaz... mislil sem... prvič... Mislil sem, da za začetek ne bom dobil tako... takega...

ALBERT: Ne bojte se! Priznam, prvič je nekoliko neugodno. Toda kmalu se privadite.

LUDVIK: Kaj!? Večkrat...

ALBERT: Jasno! Kaj pa mislite? Vojna je vojna.

LUDVIK: Jaz... Mislim, da tega ne morem. Tega ne bom zmogel.

ALBERT: Kaj se to pravi, ne morem? Te besede se čim prej odvadite. V vojski, in mi smo pravzaprav vojska, je ta beseda neznanca.

LUDVIK: Sploh nisem mislil, da bom moral... Mislim sem, da polagoma... Pozneje... ne takoj. Potem morda.

ALBERT: Poslušajte, vi! Zdi se mi, da bi se radi izmuznili. Ne bova slepomišila. Opozarjam vas, da ste v dokaj delikatnem položaju. Za vas ni tukaj drugega pametnega izhoda, kot da storite, kar vam je zapovedano. Da, to je zapoved! Ukaz! Ste razumeli? Seveda, v nasprotnem primeru... če nečete, če se uprete, potem se boste pač pridružili tistim, ki pojdejo zdaj pred puške. Ne poznamo dolgih procedur. Dokazov proti vam je dovolj. V najkrajšem času pa vam bo sledil še vaš oče. Če pa ubogate, ga še lahko rešite. Jasno?

LUDVIK *golta slino in prikima*.

ALBERT: No, torej. Sprehodite se malo, to koristi.

LUDVIK *avtomatično uboga*.

EDO *bled, nastopi z iste strani*.

ALBERT: Kaj? Ti tu? Saj sem ti vendar rekel, da ni potrebno.

EDO: Vem, a ne morem drugače. Če sem stvar pritiral tako daleč, moram do kraja. Ne mislim, da bi stvar sam izvedel. Hočem pa biti navzoč. Ne smem dovoliti, da bi postal šibak. Utrditi se moram. Naša stvar terja cele ljudi, jeklene ljudi. To hočem biti tudi jaz. Zato...

ALBERT: Razumem. Kljub temu jo še vedno lahko...

EDO: Ne. To bi pomenilo, da sem popustil. Popustil samemu sebi. A ravno nasproti sebi moram biti najbolj neizprosni. Potem bom lahko s polno pravico terjal isto od drugih.

ALBERT: Občudujem te.

EDO: Pusti to, ali pa prihrani za prihodnjič.

S strani nastopita Jože in Zane. Med njima stopa Mira, roke so ji na hrbtu zvezane.

ZANE: Naročili so nam, naj tole pripeljemo sem.

ALBERT: Prav.

EDO *in LUDVIK strmita od strani v Miro*.

ZANE: Drugi so že tam. Čakamo.

ALBERT: Prav. No, gospodična? Kako ste se odločili?

MIRA *molči*.

ALBERT: Opozarjam vas, da delamo z vami izjemo. Še se lahko izognete ustrelitvi, če nam vse poveste in pristanete na sodelovanje z nami.

MIRA *izdavi*: To boste še drago plačali!

ALBERT: Torej, ne! Ponudili smo vam poslednjo možnost.

MIRA *zagleda Eda*: Edo!

EDO *stoji kot vkovan*: Kaj je?

MIRA: Torej si bil res ti?!

EDO: Povedal sem ti in te posvaril.

MIRA: Nisem verjela... nisem si misllila, da bi ti... Si bil ti?

EDO: Jaz! *Da znamenje, naj jo odvedeio.*

MIRA: Ne, nočem še umreti! Zver! Vsi ste zverine! Zverine! *Se skuša iztrgati.* Zverine! Pustite me! Rada bi še živela! *Se skruši.* Živela... živela... živela...!

LUDVIK *ves trd, brez volje, krene za Žanetom in Jožetom, ki sta vtem s silo odvedleka Miro.*

ALBERT: Počakaj tu! Takoj se vrnem.

EDO: Ubil sem jo! Ubil sem jo...

Edo ostane sam sredi odra. Ves top in zravnčan. Dolg premor. Nato dva strojnična rafala. Edo se samo lahko zdrzne. Nato en sam strel. Edo se sunkovito okrene in začne drgetati. Tišina. Koraki. Albert se vrne.

Njemu za petami je Ludvik, ves zelen.

ALBERT: Končano je!

EDO: Ubil sem jo! Ubil sem jo...

Svetlobna sprememba. Vsi izginejo. Anin glas postane močnejši. Svetloba svečk na drevesu se pojači na normalno jakost, vsi stoje kot v začetku spominskega prizora v vagonu. Tišina. Tudi Ana neha peti. Premor.

ANA: Kaj je?

EDO: Nič, Ana. Samo spomini. Ti deset tisočkrat prekleti spomini! — Zane, pijače!

VSI *razen Ane in Ludvika*: Prav, pa pijmo!

ANA: Nekaj je. Vsi ste tako čudni.

EDO *besno*: Nič. Rekel sem ti, da nič. Ne sprašuj. Pijmo!

ANA: Zdi se mi, da se je vse skazilo.

LUDVIK: Ja, Ana, vse se je skazilo.

ANA: In moj lepi večer je šel po vodi.

LUDVIK: Mhm.

EDO: Si natočil? Pijmo!

VSI *razen Ane in Ludvika*: Tako je!

JOŽE: Na zdravje!

EDO: Ne, rajši na pozabo!

JOŽE: Pa tako.

Vsi razen Ane in Ludvika na dušek izpraznijo kozarce.

EDO: Toči!

Zane takoj ponovno naliže kozarce. Vsi razen Ane in Ludvika ponovno zvrneio kozarce vase. Ana gleda žalostno z ene, Ludvik zamišljeno z druge strani.

Z a v e s a

Tretje dejanje

Prizorišče isto kot v prejšnjih dejanjih. Božično drevesce stoji še vedno na svojem mestu, le da se je malce nagnilo in svečke na njem ne gore več. Od prejšnjega dejanja je potekla noč. Zdaj je kasno jutro. Navzoči so Edo, Ludvik, Albert, Žane, Jože in Ana. Vsi razen Ludvika in Ane so bolj ali manj pijani.

Njim in prostoru se pozna, da je minila noč v razbrzdanem popivanju. Ludvik čemi v svojem kotu, zatopljen v mučno premišljanje. Očitno divja v njem vihar notranjega boja. Albert strmi brez misli v pol prazno steklenico žganja, ki jo prav počasi vrti v rokah in od časa do časa potežka. Edo je popolnoma opit omagal in zaspal z glavo naslonjeno na improvizirano mizo iz zabojev. Žane se sam pri sebi smehlja in pije. Njegove misli so že v Argentini. Njegovi fantaziji je posodil krila alkohola. Jože in Ana sedita okorno objeta nekako na sredi prostora. Jože drži prazen kozarec, ki toliko da mu ne zdrsne iz roke. Polglasno, zateglo in neskončno otožno prepevata.

JOŽE in ANA *pojeta*: Kje so tiste stezice,
ki so včasih bile,
zdaj tam raste grmovje
in zelene trave...
zdaj tam raste grmovje
in zelene trave...

Po kratkem premoru povzame Jože drugo melodijo.

Zdaj vse minulo je...

ANA *vskoči*.

nič več pel ne bom,
zdaj ni več moj ljubi, dragi dom.

ANA *joče, ne da bi ihtela*.

JOŽE *robato, a s kolikor sploh zmore nežnosti*: No, Ana, za vraga, pustiva to!

ANA: Veš, Jože, ne morem drugače. Oprosti.

JOŽE *nedoločno zarenči, da bi tudi sebi pomagal na noge*.

ANA: Le kaj počenjajo zdaj doma?

ŽANE: Hudika! Zdaj je pa dovolj vajinega mijavkanja!

JOŽE: Kaj pa tebi to mar?

ŽANE: Seveda mi je mar! Jasno! Nisem mikrofona, da ga izklopiš, pa je gluha. Ne moreta drugače?!

JOŽE: Daj ti!

ŽANE *zdrami Eda*: Hej, Edo! Daj, strela jasna, zbudi se! Prekleta mrha pijana, boš ali ne? *Ga silovito strese*. No, daj že, Edo!

EDO *se predrami, zgubljeno*: E? Kaj? Kaj je?

ŽANE: Zdrami se, slišiš! Zdrami se!

EDO: Pusti me pri miru, da bi te vrag!

ŽANE: Kaj vrag! Zdrami se! Jože in Ana se topita v solzah. Razmigajmo se spet malo. Zdaj še ne bomo spali. Danes praznujemo in jaz hočem, da smo vsi veseli. Hajd! Dajmo! Edo, boš dovolil, da se cmerijo?

EDO: Kdo se cmeri?

ŽANE: Jože in Ana.

JOŽE: Nobeden se ne cmeri! Če ti ni kaj prav, Žane...

EDO: Mir!

JOŽE: Jaz...

EDO: Mir! Žane, je še kaj pijače, a? Jože, stara sablja, pojdi sem in pij! Hajd! Fantje, pijmo!

ALBERT: Tako je, pijmo! Pijmo za naš zmagovit povratek! Zmaga, hej!

EDO *odločno, kljub pijanosti*: Ne! Kakšna zmaga? Kakšen zmagoviti povratek? Albert, ti si trap! Ja, trap in to velik trap! *Mu stopi prav pod nos*. Velikanski trap! Mi vsi smo trapi! Ja, tako je! Vsi smo trapi! Trapi! *Zlomljeno*. Jaz pa največji. Jaz sem največji trap! Ja, tako je! In prav mi je! Prav! Prav! Prav!

ALBERT: Toda, Edo...

EDO: Molči — trap!

ŽANE: Kaj bi se prepirala! Pijmo raje.

EDO: Tako je, pijmo! Pij, duša zlata!

ŽANE: Čakajte, fantje! Čakajte! Na radio smo pa pozabili. Saj sem vendar prinesel radio.

JOŽE: Ah, kaj bi s tistim. Pijmo rajši.

ŽANE: Zakaj pa ne bi še z njim malo poskusili. Boste videli, našel bom prima muziko.

JOŽE: Bo že spet kaj takšnega, kar samo ropota.

EDO: Tako je. Kar naj ropota. Čim bolj bo ropotalo, tem bolje.

ŽANE: Brez skrbi. *Odpre in vključi aparat. Preide nekaj postaj, nakar mu gumb nehote zastane; iz radia zadoni petje zbora: »Mrzel veter tebe žene...«*

EDO: Obrni!

JOŽE: Raje pusti!

ANA: Žane, pusti, ko je pa tako lepo.

EDO: Obrni! Obrni, ti pravim, in poišči tisti tvoj rompompom!

ŽANE: Samo malo.

ALBERT: Res, tega ne bomo poslušali.

EDO *plane in obrne gumb radia*: Rekel sem ti, obrni. Če mi ga zdaj samo poskusiš znova prižgati, ti razčesnem butico. Si razumel? *Molk.*

LUDVIK *mirno, s skritim porogom*: Bojite se. Bojite se spominov. Spominov na dom, na mladost in vse tisto, kar je tam doli ostalo za nami. Tako je, bojite se! Tako se bojite, da si niti lepe domače pesmi ne upate več poslušati. Zadnjih trohic lepega si ne privoščite iz gole bojazni pred svojo srečno preteklostjo. Zakaj jasno vam je, da se ne bo vrnila. Preteklosti se bojite zaradi prihodnosti, ker veste, da bo ta mračna do kraja. Obupanci!

Vsi ostrme in obstoje. Nihče si še ni upal povedati tega, ker si še nihče sam ni upal priznati.

EDO: Glej ga no! Sveti Janez Nepomuk je spregovoril in mogočne so njegove besede. O! Le strmite, ljudje, kajti zgodil se je čudež! Le pogledite junaka, piškavega! *Se obrne nazaj k Ludviku*. A od kod tvoj pogum, prijateljček, od kod? Kar na vsem lepem, nenadoma doneče besede. Oho! Kaj te ni več strah? Si se morda povzdignil med bogove? Ti sirotek nas boš psoval z bojazljivci, kaj? Glej ga no!

LUDVIK: Nikar ne poskušaj igrati neprizadetosti.

EDO: O, čudo! — Le počasi, gospodek. Kdo izmed nas se pa najmanj boji, kaj! Kdo izmed nas je že ves posinel od strahu? Kdo izmed nas je najhujša tretpetlika, kaj?

LUDVIK *se molče obrne stran*.

EDO: Zakaj pa ne odgovorite, vaša visokost?

LUDVIK: Pusti me pri miru, pijan si do kraja!

EDO: Pusti me pri miru, hoho! Kdo izmed nas pa je začel drezati v tisto, za kar je najbolje, da je zakopano pet klafter globoko? A?

LUDVIK *molči*.

EDO: No, bom pa jaz povedal. Posluh! Odgovor na vprašanje je kratek. Poglejte, gospoda! Največja cmera in sirotka našega vagona, vagona št. 45357 stoji pred vami. To je on, naš ljubi Ludvik. O, oprostite, naš predragi gospod Ludvik. Le oglejte si ga! Prijazen fant, kaj! Samo grozno boječ, celo samega sebe se boji, prav res. Zdaj bi pa rad svoj strah naprtil drugim na rame.

LUDVIK: Ni res. Sam s seboj sem obračunal.

EDO: Glej no, zanimivo knjigovodstvo, ugodna bilanca, kaj?

LUDVIK: Nikar se ne norčuj. Dovolj mi je tega!

EDO *narejeno prijazno*: Saj se ne norčujem, samo zapadel sem tvojemu vplivu. Kar nenadoma sem začel gledati jasno in imenujem stvari s pravim imenom. Ti to ni všeč?

LUDVIK: Dovolj!

EDO: O, ne, še ni dosti. Zanima me, kaj misliš zdaj ukreniti? Zdaj, ko si obračunal? Obračunal sem s seboj, a?

LUDVIK: Vrnil bi se rad.

EDO: Daj no? Res? Mislim, da sem to že večkrat slišal od tebe.

ALBERT: Edo, pusti ga.

EDO: Kaj ti pa to mar? Od kdaj si pa ti postal usmiljen samaritan?

LUDVIK *nekoliko negotovo*: Mislim, da se bom zdaj lahko odločil.

EDO: Za samomor?

LUDVIK: Ne. Za povratek.

EDO: No, saj to sem mislil.

LUDVIK: Mislim, da to ni eno in isto.

EDO: Ne? Kaj pa?

LUDVIK: Vem, da bom moral plačati. Mislim pa, da me ne bo stalo glavo.

ALBERT: Neumnost. Oni ne preišljejo dolgo.

EDO: Albert, tiho! Nikar nama ne moti pogovora. Zdaj se jaz pogovarjam z njim, jasno?!

ALBERT: Vendar to je...

EDO: Molči! Nikar se ne boj, da bo šel. Ni treba. Vidiš, jaz sem o tem trdno prepričan. Trdno prepričan. Ha! *Se domisli*. Takoj boš videl. Prepričan sem tako trdno, da mu bom celo nekaj zaupal. *Ludviku*. Nekaj, česar ti, tepec, seveda še ne veš. Zanimivo zgodbo. Zelo te bo zanimala.

ALBERT: Edo, si ponorel?!

EDO: Molči! Saj kljub temu ne bo šel.

LUDVIK *prepričuje sam sebe*: Šel bom.

EDO: Ne boš šel. Tudi potem, ko boš vedel, kar ti zdajle povem, ne boš šel. Vidiš, tako trdno sem prepričan, da si ne upaš oditi. Ne boš si upal!

ALBERT: Edo, nikar!

EDO: Če še enkrat zineš in me zmotiš, te česnem po buči, da bo donelo. Si razumel. — Torej, dragi moj Ludvik! Veš, vedno si mi bil malce pri srcu. No, nikar se ne čudi. Rad imam nebogljence. Nikar ne poskakuj! Zdaj ti bom dokazal, da te imam po svoje rad, s tem, da ti povem, česar še ne veš. — Takrat nisi prišel k nam sam od sebe, kajne? Nikar se ne boj! Kar povej! Zdaj ti niti jaz niti Albert nič več ne moreva. Jaz ti niti nočem. Veš, postaral sem se in spametoval. Le povej!

LUDVIK: No, in čeprav?

EDO: Tako, vidiš, To mi je všeč. Saj sem že sam vedel in to od prvega dne, a hotel sem to slišati od tebe. — No, povedal ti bom, zakaj si prišel. Saj si ga takrat polomil, a zdaj je vseeno.

ALBERT: Edo! Kako moreš tako budaliti! Ti si popolnoma pijan.

EDO *vstane in z enim udarcem zbije Alberta na tla*: Rekel sem ti, da se mi ne vmešavaj v pogovore. Zlasti ne v zasebne pogovore in to je zdaj zasebni pogovor. Jasno?!

ANA: Nikar se ne pretepaajte, lepo vas prosim!

EDO: Brez skrbi Ana, saj si ne upa. *Albert se resnično ne drzne ganiti*. No, Ludvik, kje sva ostala? E, že vem. Hudimana, možgani se mi res že malce kisajo. No, k nam si prišel, da bi izmazal očeta iz kaše, drži?

LUDVIK: Drži.

EDO: Tako je! No, in mi lahko poveš, kje je zdaj tvoj oče? Ali sploh kaj več o njem?

LUDVIK: Ničesar ne vem. Izginil je.

EDO: Mhm, izginil! In tvoja mati?

LUDVIK: Doma nekako životari.

EDO: No, tega nisem vedel. A za očeta ti lahko povem, kje je.

LUDVIK *plane*: Kaj? Kje?

EDO *ledeno mirno*: V nebesih, če so kje nebesa.

Molk.

LUDVIK *ves zaprepal*: Kako? Kdaj? Ne razumem. — Kje?

EDO: No, le usedi se lepo mirno nazaj.

LUDVIK: Kako moreš ti to vedeti?

EDO: Usedi se. Vse lepo po vrsti. Tako, vidiš. — Kako morem to vedeti?

Hm. Povsem preprosto. Živ krst tega pač ne more vedeti bolje kot jaz — in Albert seveda. Miruj! In ti, Albert, sedi prav tako pri miru.

ALBERT: Jaz ne vem ničesar. *S* to stvarjo nisem imel opravka.

EDO: Lažeš, packa!

ALBERT: Prisegam, da...

EDO: Molči! Še prisegal bi, svinja! Še besedo, pa ti jih spet naložim.

LUDVIK *je bil ves čas pogovora z Edom močno razburjen, zdaj mu je nemir prikipel do viška*: Kaj vesta vidva o mojem očetu? Na dan z besedo!

EDO: Počasi, počasi, fante! Če pri priči ne boš bolj prijazen, ne povem ničesar več. Nisem navajen, da kdo hruli name, si razumel? Pri-povedujem ti to zato, ker te imam rad. Ti bi pa hrulil name, glej ga, glej!

LUDVIK *se komaj brzda*: Govori!

EDO: Bom že sam, kadar se mi bo zljubilo.

LUDVIK *bruhne*: Ne, zdaj!!

EDO: Kaj?! Ukazoval mi boš?

LUDVIK: Govori, če ne... *Poprime Eda za prsi*.

EDO: Roke proč!

LUDVIK: Govori! Si slišal? Govori! *Premor. Ludvik in Edo se merita z očmi*.

EDO *se po premoru nenadoma divje zakrohoče*.

LUDVIK *osupel*: Kaj ti je?

EDO *še vedno krohotaje*: Saj res, zakaj ti pa ne bi povedal! Saj bo v tvojo škodo, če boš zvedel. *Se hahlja*. Kakor želiš.

LUDVIK: Nehaj se že hahljati, mrha pijana. *Ga stresa*. Govori.

EDO: Glej ga no, od kod pa ta novi bencin v tebi, a? Od kod naenkrat toliko korajže?

LUDVIK: Ne čvekaj neumnosti! Ne bojim se te več! Govori!

EDO: No, zdaj se me tudi ta več ne boji. Lepo napredujemo. Prej Jože, zdaj tale, potem pa pride Žane na vrsto. No, se me ti tudi več ne bojiš, Žane?

ŽANE: Pustite me pri miru! Nič vas nisem vprašal in ničesar nočem zvedeti.

EDO: No, že jezika. Tudi njemu je že zrasel greben. A ti, Albert, se me še vedno bojiš in se me boš vedno bal. Ti si podlasica. A glej Ludvika! Bil je ves podelan, zdaj si pa že upa nadme. *Ludviku*: Veš, to mi je celo všeč. Zato ti bom zdaj povedal vse od konca do kraja. Vse! Vidiš, ko boš vse zvedel, boš vendarle ostal tukaj. Tukaj v tem vagonu! Tukaj v tej podrtiji številka 45357. Ne boš šel! Niti premaknil se ne boš!

LUDVIK *trmasto*: Šel bom. Nehaj čvekati in povej, kar misliš, potlej pa grem, če ne danes, jutri zagotovo.

EDO *se porogljivo in pijano smeje*: Dobro. Sedi! Pomeniva se. Torej zadevo s tvojim očetom je imel v rokah Albert. Molči, Albert! Jaz sem vedel za vse. Hoteli smo ga že likvidirati. Bilo je samo še vprašanje nekaj dni. Tedaj si prišel ti, ovčica bela. Bedak! Vstopil si k nam v službo. Obljubili smo ti, da ne bo ob glavo. Hm! Poslali smo ga v eno tistih naših solidnih ustanov — s posebnim priporočilom. S posebnim priporočilom — da naj lepo, tiho izgine — in izginil je. Fuč!

LUDVIK *je med zadnjimi besedami ves bled in drgetajoč počasi vstal, sprejo strmeč v Eda; premor*.

EDO: No, kaj praviš zdaj? — Vidiš, midva z Albertom sva tako rekoč morilca tvojega očeta. Prijazna morilca, kaj? Pet let smo lepo skupaj životarili v tem vagonu in zdaj se kar pripravim, da bomo še naprej — do smrti. Kizmet, kaj češ. Na steklenico! Požirek ti bo dobro del.

LUDVIK *ne vzame steklenice, počasi se obrne in gre na svoj prostor, kjer ima svoje reči; vsi ostali ga nemo in napeto opazujejo; Ana začne skoraj neslišno moliti zdravamarijo; Albert se stisne ob steno in boječe opazuje vsak Ludvikov gib*.

EDO *naglo vstane, srkne dolg požirek iz steklenice in nato rjoveče zapoje*: Trezinka, Trezinka, Trezinka zgodaj vstala, Trezinka...

DEŽURNI *nastopi*: Dobro jutro!

VSI *molčijo*.

DEŽURNI: No, pri vas ste pa imeli veselo noč. To se lahko reče. *Nepovabljen mirno sede*. Poslušajte, fantje! Imate še kaj za pod zob?

ŽANE: Kaj nisi včeraj dobil dovolj?

DEŽURNI: Že, ampak... Danes imam prav posebne novice, ki se tičejo tudi vas. Pa še krepko! Če hočete kaj zvedeti... *Namenoma ne konča stavka*.

DEŽURNI: Piti in jesti.

ŽANE: Jedače ni več. Če hočeš, vzemi cigarete.

DEŽURNI: Velja.

ŽANE *vzame pol prazno steklenico žganja in mu jo izroči; iz žepa izvleče škatlo cigaret in jo vrže dežurnemu*: Je v redu?

DEŽURNI: Cigarete že. V steklenici pa bi lahko bilo več.

ŽANE: Si ponorel?! Ne dam ničesar več. Pika.

DEŽURNI: Naj bo! — Prvo: taborišče se ukine s prvim.

ANA: Kakšno taborišče?

DEŽURNI: Tole naše. Potrebujejo ta slepi tir. Ljudje, ki nimajo stanovanja in ne redne zaposlitve, se morajo nemudoma preseliti v druga taborišča. Seveda na svoje stroške.

JOŽE: Svinjarija je to!

ŽANE: No, meče to, hvala bogu, ne moti. Do takrat bom že na ladji za Argentino. Do takrat bom za gotovo že dobil potni list.

DEŽURNI: Lahko tebi. No, in tu je še brzovavka zate. Najbrž kaj zaradi potnega lista ali vize.

ŽANE *nestrpno*: Tak daj že! *Mrzlično odpira, nato prebere, sede in prebledi. Roka mu drhti.*

DEŽURNI: No, kaj je?

ANA: Kaj je? Je kaj narobe?

ŽANE *po premoru z ubitim glasom*: S potnim listom ni nič. Odbili so mi vizum.

DEŽURNI *se mu nenadoma zelo mudi; naglo vzame steklenico in cigarete*: Na svidenje! *Odide.*
Molk.

ŽANE: Tri sto hudičev, ne bojo me! Bom pa znova začel. Zdaj bom poskusil z Avstralijo. Enkrat se mi mora posrečiti. Ne bom odnehal. Za vraga! Samo denarja moram...

EDO *je ves čas pil; zdaj se med dvema požirkoma rezko zasmije.*

ALBERT: Nikar se ne smeji! Edo! Prav ima! Nobenega vzroka ni, da bi obupali. Naši nas ne bodo pozabili, ker računajo na nas. To za trdno vem. Razen tega pa imejmo tudi zaupanje v našo organizacijo.

EDO *ga samo besno pogleda, nato pije naprej.*

ANA: Veste, gospod Albert, zdaj vam tudi jaz ne verjamem več.

JOŽE: Prav imaš, Ana. Dobro si povedala. — Eh, kaj! Pijmo!

ŽANE: Brez tvoje pomoči, Albert, z denarjem si bom pomagal.

ALBERT: Kradel boš, goljufal in tihotapil. Samo, da bi dobil denarja.

ŽANE *se hladno nasmeje*: No, ti mi nikar ne očitaj.

LUDVIK *je ta čas pospravil svoje reči v kotu; v vsaki roki drži po en zavoj; počasi stopi k Ani*: Ana, ta zavoj in vse, kar je v mojem kotu še ostalo mojega, ti dam. Tvoje je. Zdaj pa — zbogom! *Izroči ji zavoj in ji ponudi roko. Ana jo vsa osupla stisne. Vsi ostali so postali pozorni.*

ANA: Pa ne, da bi res šli, gospod Ludvik? Kar zdaj?

LUDVIK: Res, Ana. Želim ti mnogo sreče in prosim te, Ana, želi jo tudi meni. No, zbogom!

ANA: Iz vsega srca vam jo voščim, gospod Ludvik. Na svidenje! *Šepetaje doda. Pazite se! Ludvik krene, ne da bi še koga pogledal, k izhodu. Albert mu zastavi pot.*

ALBERT: Ne hodi, saj si ponorel!

LUDVIK *ga brez besed odločno odrine in stopi naprej. Pogled se mu sreča z Edovim.*

ALBERT: Še žal ti bo!

EDO *ne zdrži več Ludvikovega pogleda, skoraj sede*: Oprosti, Ludvik!

LUDVIK *brez pozdrava odide.*

Molk.

ALBERT *besno*: Izdajalec!

EDO: Molči, gnida!

ALBERT *plane za Ludvikom na prosto.*

ANA *vzdihne*: O, Marija!

ZANE se porogljivo smehlja.

ANA: Veš, Jože, veliko sem že mislila na to, Jaz bi tudi rada šla.

JOŽE: Vem, Ana. Tudi jaz, a ne vem... Raje počakajva še do pomladi.

ANA: Že večkrat si rekel, da na pomlad.

JOŽE: Vem, a vseeno počakajva, mogoče bo le še kakšna amnestija.

ANA: Kakor pač misliš, da je najbolje.

JOŽE: Pojdi, greva malo ven na zrak!

Jože in Ana odideta.

EDO *pije.*

ZANE: Edo, greste? Greva še midva.

EDO: Kam?

ZANE: Pit v tisto luknjo pri postaji. Saj je koj tu poleg. Tam je muzika in mnogo ljudi. Ni tako pusto kot tu. Mogoče stakneva tudi kakšno deklino. *Se zasmije, a smeh — ker je nepristen — mu zamre.*

EDO *hripavo*: Nikamor ne grem.

ZANE *skomigne z rameni*: Nisem si mislil, da nisi za nobeno rabo več. Pa na svidenje! *Odide.*

EDO *sam — srepi v tla*: Za nobeno rabo več. Za nobeno rabo več? Kam pa naj grem? Pit? To lahko tudi tu. Tudi tu. Vsi lahko še kam gredo. Lahko gredo. Vsak ima še nekakšno pot pred seboj. Ludvik, Ana, Žane, Jože, ha, celo Albert! Nekaj še hočejo, nekam želijo, čeprav ne morejo. Ludvik, kdo bi si mislil, je celo krenil na pot. A jaz? Jaz ne želim nikamor več, nočem nikamor več. Res nisem za nobeno rabo več. Za nobeno rabo več. Konec! *Pije.*

Zunaj nenadoma vpitje, psovke, preklinjanje in topi udarci — pretep. Hrušč se bliža. Končno privlečeta Albert in dežurni popolnoma zbitega Ludvika v vagon, kjer ga vržeta na tla.

ALBERT: Upam, da smo te zdaj spravili k pameti. Če pa bi še kdaj poskusil, potem ti povem, da se bo drugače končalo. Pes! Pojdiva zdaj!

Odideta. Ludvik in Edo sama.

EDO *pije, nato ponudi še Ludvik*: Na — pij!

LUDVIK *noče.*

EDO: Nočeš? Ne maraš od mene, kajne? Vem. *Pije sam.* Veš, pravzaprav sem ti želel, da bi se ti posrečilo. Nisem si mislil, da bi se mi lahko še kdo smilil. *Pije.* Hm, nisem si mislil, da te bojo tile. One druge sem mislil. One tam preko. — Vidiš, oni so zadeli pravo pot, ali pa so bili dovolj močni, da so vztrajali na njej. Sodili bi te, morali bi te, sicer bi uzakonili slabost. Ja, ja, vidiš, tako je, natanko tako je.

LUDVIK *izdavi*: Pusti me pri miru. To vem sam.

EDO: Hehe, nič ne veš. Obsodili bi te pa še zato, da bi podčrtali svojo pravičnost, svojo moč. Ponosni so na to. Ponos je pa huda reč, moj dragi, huda reč, tako je, vidiš.

LUDVIK: Kaj ti veš, kaj moreš ti vedeti? A zakaj me gnjaviš. Kaj imaš od tega?

EDO: Nič.

LUDVIK: Te žre, ker se tebi še poskusiti ne izplača, zato ker je zate jasno, kaj te čaka?

EDO *po premoru*: Ne zato. Obupaj, pa boš našel vsaj nekaj miru, ker te ne bo nič več žrlo.

LUDVIK: Pa si ti našel ta mir?

EDO *molči.*

LUDVIK: Pa tudi če si ga, kaj ti pomaga. Samo ždiš in ždiš in čakaš na smrt. Se ti za to spleča živeti?

EDO: Saj to je tisto, to je tisto.

LUDVIK: Jaz pa tega nočem, nočem, slišiš?

EDO *čedalje bolj pijan*: Kaj pa češ, nič ne pomaga, nič ne pomaga. Nič, prav nič.

LUDVIK: Še bom poskusil.

EDO: Ja, ja, ti lahko, jaz pa ne. Nima smisla.

LUDVIK: Če nima smisla, potem je bolje takoj narediti konec.

EDO *se zdrzne*: O tem sem že večkrat razmišljal.

LUDVIK: A tudi za to je potreben pogum.

EDO: Pogum? *Stoji zaradi alkohola ves majav sredi vagona*. Kdo mi more očitati, da ga nimam?

LUDVIK: Imel si ga ravno toliko, da si ubil Miro in mojega očeta in vrag vedi koliko drugih. Za ubijanje drugih ni treba toliko poguma.

EDO *tih*: Nimam ga, misliš, da bi si upal tudi to? Da bi sam sebe? *Edo se zvali na svoje ležišče in izvleče revolver*.

LUDVIK: Ne zaradi poguma, zaradi obupa se boš počil.

EDO: Kaj, kaj, ti pes? Še konec bi mi rad zasvinjal?

LUDVIK: Zasvinjal si si ga sam, ubiti bi se moral prej, takrat, ko si spoznal napako. Zdaj si pa obupanec. Nikar se ne trudi, da bi postal junak.

Edo z izgubljenimi očmi strmi v Ludvika. Vsak hip bo planil nadenj. Nato se zlomi. Kot ranjena žival se zavleče v svoj kot. Ko že nihče več ne pričakuje, nenadoma odjekne strel. Edo se zgrudi. Z glavo navzdol obvisi preko zaboja. Tudi v smrti je razvalina.

LUDVIK *se je ob strelu samo presenečeno ozrl*. V voz pritečeta najprej *Jože in Ana, za njim dežurni, Albert in Žane*.

ANA: Jezus Marija, Jože, poglej!

JOŽE *hladno ostalim, ki pravkar vstopajo*: Počil se je. Sam. Ta — *po kaže na Ludvika* — ga ni mogel.

ALBERT: Cepec! Samo sitnosti nam je še nakopal.

LUDVIK *v svojem kotu na tleh, šepetaje, poln obupa, ihte iz trme*: Še bom poskusil! Še bom poskusil! Še bom poskusil!

Z a v e s a

KONEC

Epilog zgrešenega življenja

*Krivi so pred svojimi sinovi,
svetom in življenjem, ker so s
svojim delovanjem hoteli
ustaviti življenju pot.*

1

Mukoma se spominjamo tistih strahotnih dni, ko slovenskemu človeku ni bilo dano živeti po zlatih zakonih Aristotelove filozofije, ko je bil postavljen pred zgodovinsko nujo, da se odloči: za ali proti. Žalostno je bilo naše življenje in od Trubarja sem je zemlja bolj poredkoma rodila sinove, ki so vedeli, čemu imajo hrbtenico — zato, da lahko glava ponosno kljubuje vsem viharjem. Vsi drugi pa so bili revni in razbičani in so v strahu za posmrtno življenje pobožno hodili v cerkev, molili zase, za družino in za cesarja. Papež in cesar sta bila od boga poslana in gorje tistemu, ki se je upiral ali izgubil vero. Večina ljudi je bila zakopana v vsakdanje skrbi in neumnosti in le gospod v farni cerkvi jim je uravnaval življenje. »Kako dober in pobožen je ta narod,« so dejali gospodje s cesarskega Dunaja in se prijazno nasmihali. Predstavniki tega »pobožnega ljudstva« pa so se jim še bolj spoštljivo klanjali, saj so vedeli, da bodo visoki gospodje odslej bolj radodarni in jim bodo primaknili kaj več za osebne potrebe. In vse bi šlo prav in spodobno, da ni človekovo življenje tako čudno in zapleteno, tako nepreračunljivo — nepreračunljivo predvsem za tiste, ki bi ga radi ustavili, ker so zadovoljni z danim in se boje vsakršnih sprememb, zavedajoč se, da jutrišnji dan ne bo več njihov. Mati zemlja je poleg pridnih zakonskih sinov rodila tudi pankrte, ki so imeli samo eno slabo lastnost: močno hrbtenico in bister razum. In ravno zato je bilo njihovo življenje žalostno, polno trpljenja in bridkosti. Pripovedovali so, vendar jih je bilo malo, ki so jih poslušali, zakaj prepovedano je bilo in gospod je bil nejevoljen, če so jih omenjali. Puntarji pa so umirali, a ne umrli. Kolikor bolj so jih preganjali, toliko več jih je bilo. In ko so mislili, da so opravili z njimi, so se znova prikazali tam, kjer so jih najmanj pričakovali. Vendar je revolucija počasi prodirala med ljudi. Včasih se je zdelo, da se je sonce ustavilo in ugasnilo, tako temno je bilo v naši domovini.

Prišla je vojna in Slovenec je moral za Boga in cesarja marširati na bojišče. Bojevali so se »hrabri Kranjci« in spoznali, da so jih »narodni voditelji« prodali, grdo prodali za Judeževe srebrnike. Razčapani in razočarani so se vračali domov s sovraštvom v srcu in kletvijo na ustih. »Ne boste nas več, nikdar več nas ne boste prodajali!« so kleli in kričali ter se vneli za revolucionarne ideje.

Pa so jih, prodali so jih, še preden so se prav ovedeli.

Iz ruševin stare Avstroogrške je vstala »Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca«, skorumpirana in zlagana, še preden je dobila uradno potrdilo, da lahko obstaja. Ljudje so bili vojne siti in so hoteli imeti mir, miru so si želeli, miru, da bi našli svoje delo in pokoj. Delo je bilo vedno velika odlika našega človeka. A zdaj, ko se je z vsemi silami lotil naporov, da popravi in uredi domove in gospodarstvo, so znova začeli ceneno prodajati njegovo ustvarjalno moč, barantati z njegovo pravico —

in končalo se je kot po navadi: izkoriščali so ga do onemoglosti in ga strašili z božjimi in posvetnimi postavami. Kar ni zmogla cerkev, sta opravljali žandarmerija in sodišče. Vendar to pot ni šlo gladko. Vojna je pustila v ljudeh strahove in spoznanja, ki jih ni bilo moč pregnati. Slovenski človek se je zavedel sebe, svojega duha in telesa. Iskal je izhoda in ga končno našel. Vendar je bila ta pot preveč strma, preveč naporna, da bi jo vsakdo zmogel. Zato so vzdržali le najmočnejši, najsposobnejši in najbolj pošteni. To ni bil več samo človekov boj za pravico, to je bil boj uklenjenega Prometeja, razpetega med stoletja, razbičanega, na pol mrtvega, vendar do konca neukročenega.

Ko so vdrle v domovino nemške in italijanske horde, je napočil véliki čas, ki je terjal véliko odločitev.

Tu se začena pot naše igre. Tu so vzroki bridke usode njenih ljudi, vzroki njihovega propadanja in konca.

Kdo je kriv njihove katastrofe?

Dani zgodovinski trenutek je vsakogar med nami postavil pred odločitev. Bili sta samo dve poti — srednje ni bilo. Tisti, ki se je odločil za srednjo, je izbral eno izmed obeh. Tragedije ni mogel končati deus ex machina. Preveč vsebine je bilo v tem zgodovinskem trenutku, da bi se stvari lahko izravnale. Šlo je za velike reči: za nacijo, za novo družbeno obliko življenja. Zato boj po vsebini in obliki ni bil prav nič klasičen — to je bila revolucija, prava revolucija, ki ni prizanesla nikomur.

Nekateri so govorili, da je to zmeda, kaos — kaos, v katerem človek ne ve, kam bi. Vendar to ni bilo res. Vsi, prav vsi smo vedeli, za kaj gre. Vsi smo se zbalj strahot in trpljenja, ki nas je čakalo, vendar smo se morali kljub temu odločiti.

In iz te odločitve so zrastle heroji, junaki bojevniki in izdajalci. Revolucija je vihrala in odpirala poslednja vrata in venomer terjala in terjala: za ali proti. Ni bilo več kotička na Slovenskem, kjer bi lahko človek ukani čas. Izbire je bilo malo: hoste, taborišča, zaporj, strelišča ali kvistlinštvo. Nekaterim se je posrečilo, da so ostali doma, vendar so se tudi ti morali odločiti. Ne zaradi brata ali sestre ali družine, temveč zaradi prepričanja, zaradi sebe.

Vsa Evropa je gorela v navalu fašističnih hord in odločitev ni bila težka.

In vendar nikomur izmed nas ni bilo lahko. Varnega prostora pod soncem pri nas ni bilo. Človeško dostojanstvo je bilo poteptano in uničeno. Človek je ostal brez pravic, ponižan in užaljen pred svojim življenjem in potisnjen na rob propada.

V taki situaciji so se morali odločiti celo otroci, mnogi pa so bili poginani v gorečo kólo boja in smrti, ne da bi sami to hoteli.

Nikdar ni bilo ljudem tako tesno pri srcu kot tedaj. Vsakdo se je spopadel s seboj, s tistim, kar mu je tičalo v zavesti in še globlje, s svojo miselnostjo, konvencionalnostjo in neposredno okolico, v kateri je živel. Napočile so velike odločitve, ki so sicer prinašale s seboj velike bojzani in skrbi in omahovanje, obenem pa tisti neuničljivi mir, ko je človek očiščen vrojenih slabosti in težav in gre odločno svojo pot do konca. Na drugi strani pa so se lomile človeške zavesti ob svojih slabostih, bodisi religioznih, bodisi pod vplivom okolice, iz konvencionalnosti, omejenosti in podobno. Ljudje so jokali, tulili od groze, umirali razprtih oči, zavest se jim je sto in stokrat prelamljala, nad glavami pa so krožile jeklene ptice, ki so sejele grozo in smrt. Po vaseh in mestih ni bilo več slišati ne

smeha ne prijaznih obrazov ne tiste prijetne domačnosti, ki je tako globoko segla v srce našemu človeku. Vse je gorelo, gorelo po vaseh in mestih, gorelo v srcih — in groza in strah sta bila edino merilo življenja. Iz groze in strahu se je rodil upor — iz groze in strahu so se rodili hlapci najnižje vrste, poniglavi ljudje, ki so v veri svojih prednikov in staršev iskali zatočišča in poguma. Zemlja, slovenska zemlja se je razklala na pol. Vmes je nastalo brezno, ki so mu nekdanj rekali zlata sredina. V imenu svobode in zoper nasilje — pa v imenu Boga in vere, za papeža in krščansko Slovenijo sta se oglašala dva svetova: stari in novi. Spopad je segel v najintimnejše človekove odnose in zoperstavil brata bratu, sina očetu, prijatelja prijatelju. Slovensko ljudstvo je doživljalo smrt in prepород. Domovi so goreli, da bi iz ruševin vstali novi. Ljudje so se ob svoji smrti presnavljali, dostojanstvo in ponos sta urezala nove krepke poteze v obličja, strah in groza sta ubijala in krepila, grdobja je orala globoke brazde, iz katerih je vstajala nova lepota, ki je dajala moč in vero v novo življenje. In ob tem porajajočem se svetu so poleg osvobojenih ljudi ostajali tudi tisti, ki jih naša drama imenuje »ljudi na slepem tiru«. Ljudje, ki so ostali zvesti svoji zmoti do konca, ljudje z onečaščenimi rokami, ljudje zlomljenih zavesti, ljudje, ki so si izbrali napačno pot.

Igra *Na slepem tiru* je tragedija slovenske slabosti — nesrečnih ljudi, ki so bili preslabotni ali preveč omejeni, da bi spoznali, kdaj je napočil veliki čas odločitve in poguma. Iz strahopetnosti in neodločnosti se je rodilo zlo, ki se je v ognju boja spremenilo v zagrizeno sovraštvo do vsega, kar je nosilo v sebi veliko idejo svobode. Preprosti ljudje so se spremenili v črne horde, ki so sejale grozo in smrt. Milosti dostojanstva, pomena ni poznal nihče več. Vsaka najmanjša zmaga svobode jim je pomenila smrt. In v strahu pred smrtjo niso izbirali sredstev. To so bili ljudje na živem pesku, ki se jim je ob vsakem koraku spodsipal in jih z nezadržno silo vlekel in požiral vase. Kakor smrtno ranjene zveri so bili. Vedeli so, da jih nihče ne more rešiti, zato so v slepi sli po življenju, po bednem golen življenju divjali in brez glave iskali rešitve, ki je ni bilo.

Končali so bedno in žalostno in *Slepi tir* je samo logični epilog.

Daleč od domovine, od rodnega kraja, od življenja, v katerem so bili spočeti, proč od spominov, mladosti, mater, bratov in očetov. To niso več ljudje, to so sence nekdanjih zavesti, ki se samo še onemoglo grizejo in čakajo na konec. Kri jim od koprnenja in histerije odtoka, počasi in enakomerno, in če se ne bi bali smrti, bi si vsi po vrsti že zdavnaj vzeli življenje. Živijo od prividov in onemoglosti. Vse je brezizhodno in prazno — praznina pa ubija, praznina povzroča smrtne krče, praznina jih žene na mejo blaznosti. To ni več samo cinizem in skepsa, to je gomila iz življenja iztrganih ljudi, ki so zgoreli v grozi svojih zločinov. Kakor divje živali begajo brez glave po kletki svoje odtujenosti in iščejo izhoda, dasi so že sami prepričani, da ga ni. Živalska sla po življenju in razumska onemoglost spričo situacije jih razkrajata in ugonabljata — razum in žival ustvarjata v njih strahotna protislovja življenja in smrti. Ko kličejo smrt, hrepenijo po življenju, ko pljujejo na svoje življenje, jih je groza pričujoče smrti. Živijo, ker še niso fizično umrli, v možganih in zavesti pa se jim prekladajo mrtvaške lobanje vseh umorjenih žrtev in jim razjedajo tudi poslednje upanje, da bodo sami še zaživeli. Vse v njih je že zdavnaj izgorelo, in če ne bi bilo v njih tiste prvinske živali, ki jih je pogнала v ta pekel, bi se že davno končali.

Mislím, da sem ob Jurovem prvencu dolžan biti še prav posebno iskren, celo do tja, kjer ne bi več bil prepričan, da so mi vsa merila resnična. Običajno je, da spodobni gledališki raziskovalci svojim trditvam spretno pritikajo še pomembne dogodke v pisateljevem življenju, dogodke, ki so bistveno vplivali na pisateljevo umetniško ustvarjalnost in svetovni nazor. Jurove življenjske poti ne poznam. Prilika pa se mi je že tolikokrat nudila, da sem videl Jura režiserja umetnika, Jura razumnika in človeka, Jura silaka, ki včasih precej nespretno skriva dobro srce in mehko zavesti. Njegov odnos do sveta izvira iz spoznanj, razuma in mladeniške vitalnosti. Ko nosi v sebi mladeniško lepoto občutij in misli, jih skriva v sebi in jih noče pokazati svetu, prepričan, da ga ne bodo razumeli ali da bodo celo izkoristili to »slabost«. Njegova — često mladeniška — romantika je tako redek pojav med našimi ustvarjalci, da bi prav zato morala najti več razumevanja med našimi gledališkimi in literarnimi ustvarjalci. Zato je tudi njegov odnos do sveta in družbe čist, kritičen, brez bolnih filozofskih konceptov, naraven in neposreden. Zato mora Juro velikokrat uporabiti svojo miselno zrelost, da skrrije ali vsaj poskuša skriti tisti čisti svet, ki ga hrani, obnavlja in iz katerega ustvarja. V obrambo tega sveta si je Juro izbral eno najtežjih — ne rečem najbolj modernih — gledaliških oblik izpovedi. Moderna psihologija po Freudu, Jungu, Adlerju, Kretschmerju in drugih ni novost za Evropo. Pač pa so jo v dokaj izvirni obliki ponovno izkopali Američani (Miller) in ob njih, se mi dozdeva, se je Juro Kislinger navdušil. Juro je prevzel tudi tehniko »pogleda nazaj« — formalno sicer uspešno, vsebinsko pa ne tako globoko, da bi jo lahko pripisali Jurovi izvirnosti. Igra s »pogledom nazaj« je lahko zelo učinkovita v gledališkem prostoru, lahko pa je tudi medla podoba tistega, kar bi se moralo dogajati, kar hoče avtor povedati. Vsakdo med nami živi do neke mere od spominov, nekateri celo samo od njih. In o teh poslednjih običajno govori psihološka dramatika. Običajno so to ljudje, ki so v življenju doživeli hude duševne pretrese, ljudje, ki so se skrhalí ob življenju, še preden so učakali konec, ljudje, ki so, čeprav še polni fizične moči, obstali sredi življenja in se niso več mogli premakniti, ljudje, ki so spoznali, da so krenili v nepravo smer in potlej pogubno iščejo v sebi tisti usodni trenutek, ko so se zmotno odločili. To so nevrotiki, psihopati, shicofreniki, ki tavajo po slepi ulici svojega življenja, do konca, do onemoglosti, dokler ne shirajo in ne zgorijo sami v sebi. Vsa zavest, vse misli so jim že tako neurejene, da ne morejo več presojati, kaj se dogaja z njimi, kam bi radi, kje je izhod. Zato uničujoče brskajo po skrajnih mejah zavesti, da bi našli usodno zmoto svoje življenjske poti, da bi se vrnili nazaj in začeli znova. Usodno zmoto še najdejo, odpahnití pa zmotno življenjsko pot ni več mogoče. Ob tem dejstvu obstanejo in ne morejo več ne naprej ne nazaj. Iz takega notranjega vročičnega boja nastajajo v človeku strahotni kompleksi, ki se jih človek ne znebi več lahko. Redno se jim dogaja, da ob kakem slepilu ali ob nepomembnem dogodku, besedi, kretnji omahnejo; sedaj jim plane v spomin usodni dogodek (ki je pa lahko samo navidezno resničen). Redno se vračajo tja in vsebina njihovega boja je boj pričujočnosti z dogodkom v preteklosti. Rezultati tega boja so lahko samo dvojni: ozdravljenje in normalizacija psihičnih motenj — ali pa totalna nevrastenija, shicofrenija in podobno, torej blaznost in smrt. Jurovi značaji v tej igri temelje na teh načelih. Vendar se mi zdi, da takšna dramaturgija kljub poznavanju (in verjetno tudi navdušenju) Juru v bistvu le ne »leži«.

Slutim, da je Juro pri pisanju dramskega prvenca uporabil predvsem svoje miselne sposobnosti, ne pa vseh ustvarjalnih kvalit, ki so nedvomno v njem. Povsod tam, kjer se je Juru posrečilo, da je združil vse svoje ustvarjalne elemente v organsko celoto, tam drama zažari v vsej pristnosti in zelo natanko izpoveduje pričujočnost samega avtorja. Tam pa, kjer se mu to ni posrečilo, se jasno čuti, da je bil udeležen samo del ustvarjalnih sposobnosti. Nujno je, da oba svetova: čustveni in miselni — najdeta enotno žarišče, zakaj šele potem je umetnina lahko polnokrvna. Jurova prednost je bila v tem, da je sam režiser; to mu je pri pisanju prvenca močno koristilo. Vendar se mi dozdeva, da so prav zaradi tega nekateri prizori po vsebinski funkciji ostali nekje pri vrhu, ker so oblikovno spretno zastavljeni in učinkoviti, vsebinsko pa manj poglobljeni — in prav ta razloček ustvarja v nekaterih prizorih disharmonijo dramskega dogajanja.

Juro resnično obsoja početje svojih junakov in z njimi tudi njihovo ideologijo, vendar hoče kljub temu ostati dosledno pošten in išče vzroke, ki so jih privedli k tako žalostnim rezultatom. Ko avtor izpoveduje, kako sovraži nasilje in sploh vse, kar nasprotuje življenju, vse, kar postavlja človeka v nedostojen položaj, hoče povedati tudi to, da se obenem ne strinja z nobeno ideologijo, ki bi v ostvaritvi povzročala takšne, človeka nevredne posledice, kot jih je ideologija njegovih junakov. Juro je življenjsko prizadet v hotenju po poštenem, človeka vrednem življenju. Zato mu je odnos do sveta predvsem kritičen. Iz subjektivnega in objektivnega sveta si je ustvaril moralne norme, s katerimi presoja, graja, hvali ali zavrača. Ne poteguje se za etikete, hoče pa ustvariti iz sebe polnovredno osebnost, ki bo sposobna zaznati in ujeti zamotane zakonitosti našega časa, osebnost, ki bo znala iz naše danosti iskreno prikazati vse tiste vrednote, ki že obstajajo, a še vedno čakajo zlatih ustvarjalnih rok.

3

Igra *Na slepem tiru* je zgodba o ljudeh, ki jih je čas prehitel, o ljudeh, ki niso nosili v sebi sposobnosti za časovno ravnotežje, a če so v sebi slutili veliko dogajanje, so bili preslabotni, da bi mu sledili. Vse to se je že zgodilo, še preden se je drama začela. Drama se začne ob epilogu ljudi, ki jih je svet pozabil, življenje pa povozilo z vso njihovo osamelostjo in trpljenjem vred. Osamljeni ždijo v poslednjem kotičku tega sveta, zaprti v svoj razkrajajoči se svet. In bodočnost jim je le smrt, najbolj žalostna in ničvredna smrt. Življenje jim je že zdavnaj zgubilo smisel in pokonci jih drži samo še animalična sla po ohranitvi, beg pred tistim, ko je že vseeno, ali te raznese veter ali pa strohniš v zemlji. Vendar so to še živi ljudje. Življenje je sicer že zdrvelo mimo njih in ga ni več videti, vendar vsak po svojih močeh še tečejo po progi, vsak po svojih sposobnostih in močeh, s poslednjo iskrico upanja, da se bo življenje le za trenutek kje ustavilo in se bodo lahko vkrcali v zadnji vagon. Upanja je malo, skoro nič, vendar, ko so eni že spoznali, da so napačno tekli, drugi še vztrajajo in se poganjajo naprej in naprej, kam, sami več ne vedo, samo da ne bi izgubili upanja in poslednjega koščka vere v življenje. Zdi se, da se opotekajo po mostu, ki se bo vsak čas pogreznil pod njimi globoko v prepad: rešen bo le tisti, ki se bo s poslednjimi močmi dokopal do drugega roba. Obstali so na slepem tiru, ko je sonce že zdavnaj zašlo, v temi pa ne najdejo izhoda, saj jim je

življenje kakor labirint, jutra, odrešilnega jutra pa nikakor noče več biti — in ga tudi ne bo. Uprli so se zakonom življenja, zato so obstali in na robu pričakujejo bedni konec. Ljudem je narava podelila poseben občutek za stvarno življenje, za njegovo prelivanje, presnavljanje in potovanje. Kdor tega daru nima, ta zaostane ali prehiteva — ti na slepem tiru pa so zaostali.

Igra po motiviki niha med politično-ideološko in psihološko-karakterno, ali bolje: osnova ji je ideološko-politični motiv, nanj pa je naslojen karakterno-psihološki. Ravno ta pa je potisnjen v prvi plan. Dejal bi, da je to pravilno, saj daje igri ne samo nekoliko vzvišeno zvenenje, marveč je tako umetnina tudi vsebinsko čistejša in bolj izvirna. A če bi bila drama politično še bolj odprta in utemeljena, bi se spor med človekom in ideologijo poglobil — v ospredje pa bi ob tem še jasneje in čisteje stopili sami junaki drame. Tedaj pa to ne bi bila samo tragedija nesrečnih zgublencev in zavržencev, temveč bi postala ta igra tragedija slovenske preteklosti in polpreteklosti, postala bi dokument naše žalostne zgodovine in grehov naših očetov in dedov.

4

Nosilca dramskega dejanja sta pravzaprav dva: *Edo* in *Ludvik*. Čeprav je *Edo* le bolj v ospredju, saj nosi v sebi konflikt glavnega motiva, mu je *Ludvik* skoraj vzporeden, zdaj pa zdaj tudi pred njim, saj oba doživljata velike boje s seboj, s svetom in med sabo. V obeh počiva dvojni jaz, oba sta v sebi in zoper sebe sprta in čeprav ju igra prikazuje v epilogu boja, utemeljuje ravno s pogledi nazaj obupno prizadevanje teh dveh ljudi za rehabilitacijo oziroma za podaljšanje tega peklenskega življenja, ki naposled vendarle nekoč mora odpreti kako možnost za rešitev. *Edo* je enovitejši, njegova tragika je v tem, da je nekoč zavestno ravnal in žrtvoval sebi najdražjega človeka, da bi dosegel uspeh v življenju in eksistenco. Zato je po zlomu njegov konec nujen in *Edo* sam tudi zavestno privoli vanj. *Ludvik* je slabič, zapeljano bitje, človek, ki se je do kraja zavedel sebe šele takrat, ko mu je šlo življenje že po zlu. Čeprav ob samem začetku slutí, kaj se mu utegne zgoditi in kaj se tudi bo, mu slabičasta natura ne dovoli upora in jasnih misli. Njegovo življenje postane pomembno šele ob koncu, ko premaga v sebi večni strah in se otrese slabosti ter gre, steče, zdrvi naproti novemu življenju. Ta sposobnost presnavljanja daje *Ludvikovemu* značaju vrednost.

Edo nosi v sebi dve siloviti potezi značaja, dva jaza, ki ga neuravnovešata in poganjata v stalno nevrotično stanje. Življenje ga je spremenilo v računarja, razumarja z dosledno hladno miselnostjo, tako zelo, da postaja brutalen — po drugi strani pa v človeka z močno čustvenostjo, ki jo je boj za eksistenco zakopal globoko v podzavest. Svet, v katerem je preživel svojo mladost in v katerem se je vzgajal, ga je naredil takega. Še otrok je moral sprejemati miloščino in ponižanega se je čutil pred drugimi, še preden je dobro spoznal življenje. Mladostna bolečina ponižanega človeka je zbudila v njem strašne ambicije. Življenje ga je prisililo, da je začel zrelo misliti, še preden mu je napočil čas. Spoznal je, da mora — otrok iz razreda beračev — postati trd, krut do sebe in drugih, brez rahločutnosti in nedostopen, če se hoče vzpeti iz revščine in propada. Ko se mu je posrečilo, ko je doštudiral, je hotel še več.

Vojna mu je pravzaprav prekrizala načrte, obenem pa vzbudila v njem občutek, da bo mogoče po tej poti hitreje navzgor. Vendar je tedaj pozabil na nekaj, kar ga je za večno pahnilo na dno in v pogubo. V sli je pozabil, da je življenje prav v tem trenutku terjalo pravo odločitev: za človeka in človekov prav ali proti njemu. Edo vsega tega ni občutil niti ob sporu z Miro: njegovo dekle je bila, a je stala ta trenutek v nasprotnem taboru. V samoljubnosti je bil do kraja užaljen, ko so mu povedali, da k Miri ponoči hodi nekdo drug. Ljubezen se mu v hipu spremeni v sovraštvo. V zli sli je že toliko pokvarjen, da hoče še to sovraštvo in misel na maščevanje uporabiti za naslednjo stopnico. Izdal jo je, jo sam izsledil, ujel in dal ustreliti. To poslednje je bilo tudi za človeka Edovega kova preveč. Človek v njem je terjal svoje, lok med obema jazoma se je prenapel in počil. V hipu je sam postal žrtev svoje gorečnosti. Od tedaj naprej je gorel v sebi, skrival pred ljudmi svojo čustveno osnovo, zavedajoč se, da bo, kdor bo znal poseči globoko vanjo, dopolniti nad njim zaslužen kazen. In da bi bila kazen popolna in dokončna, ga je moral do kraja zlomiti in ugonobiti ravno slabič Ludvik.

Ludvik je po naravi dober fant, a slabič. Tudi v njem se rodi spor dveh kvalitiet: ljubezen do matere in očeta, predvsem do matere — in samostojna svetovnonazorska opredelitev. Z nazorom mora opraviti sam, na ljubezen do matere pa vpliva predvsem ta mati sama; izkoristi jo za svoj dušni mir in za mir v hiši. Ludvik ve, da ne ravna prav, vendar se ne more upreti materini zahtevi. Poslušša mater, stori dejanje zoper sebe, zoper svoje prepričanje. Šibak po naravi in razdvojen ob nesposobnosti, da bi se sam odločil, ne najde moči v sebi, da bi sam do kraja stopil na to ali ono stran. Ko stori dejanje, se tudi že zaveda, da ne ravna prav. To omahovanje mu povzroča silovite motnje. Teh pa ne more več skrivati pred ljudmi in zato kaj kmalu postane lahka žrtev rabljev, ki jim je po materini zaslugi padel v pest. Iz grdobije ga pehajo v grdobijo in Ludvik sam ve, da dela zlo, a ne najde v sebi trohice moči, da bi se uprl. Tako početje ga kdaj pa kdaj požene prav do meje čiste shicofrenije. Topo, mehanično in ubito dela, kar mu ukažejo. Potlej, ko mora tako kot vsi z izgnanstvom plačati grehe, se polagoma, skoraj nezaznavno vračajo vanj moči. Življenje na slepem tiru je sicer žalostno, vendar zanj še vedno mnogo boljše kot ono v času vojne vihre. Misel na povratek v domovino mu ne da miru. Sprva se oglasi sicer boječe, strahoma, pozneje se pa spremeni v edini vir življenja in končno pride v odločitev. Edo prvi zasluti v njem to misel. Iz onemogle zlobe načrtno ubije v Ludviku vsako misel na rešitev, ker je sam do kraja zlomljen. Edo ne mara za nikogar, vendar se obenem boji samote, saj mu ta neprestano kliče v spomin strahotna početja iz preteklosti. In ta čas, ko je v Ludviku opaziti stalno notranjo silovitost neudržnega, skoraj animaličnega notranjega boja za duševno rehabilitacijo — je Edo nevrotičen, prežeč in nosi v sebi samo še strah, da bi ga kdo v črno zadel, v čustveni rezervat — ker se zaveda, da bi mu to pomenilo končni konec. Ko se Ludvik neprestano bori z življenjem, si ga hoče Edo le podaljšati. Čeprav je z življenjem obračunal, se boji zadnjih smrtnih krčev, zato vztraja, čeprav skrajnje bedno. Ko poslednjič doživi v sebi strahoto svojega početja (spominski prizor Mirine ustrelitve), hoče v zadnjem izbruhu potegniti s seboj še Ludvika. Ko spozna, da je z izpovedjo o smrti Ludvikovega očeta dosegel ravno nasprotni učinek, si požene kroglo v glavo.

Albert je patološki tip. Ves se je spremenil v ideologijo, v fanatičnega oznanjevalca prepričanja, ves živi samo za eno misel — zmagati. Čeprav vidi, da se mu je vsa bratovščina spremenila v eno samo razpadajočo razvalino, se slej ko prej krčevito drži svojega — saj mu je to pravzaprav edini izhod, če se hoče obdržati na površini. Zato ostane v tej družini od začetka do konca osamljen, celo sebi odtujen.

Vsak od ljudi v vagonu ima svojo zgodbo in v tej zgodbi trenutek, ki ga skriva pred drugimi. In ravno tu je *Albertova* prednost, zakaj *Albert* natanko pozna zgodbe vseh teh ljudi, njihove vrline in slabosti, predvsem slabosti, saj prav na njihovih slabostih sloni njegova avtoriteta oziroma strah vseh njegovih pajdašev. Nihče ga ne ceni, vsi ga preklinjajo, obenem pa se ga boje, prav zaradi svojih skrivnosti. Poleg tega pa vsi vedo, da je zaupnik taboriščne uprave — in od te uprave so odvisni. *Alberta* ne zanimajo osebni problemi pajdašev, zanima ga samo, koliko je vsak izmed njih še pristaš njegove ideologije; za vsako ceno hoče družino obdržati skupaj, ker veruje, da bo prišel dan, ko se bodo zmoglavno vrnili v domovino. Od takrat, ko je neusmiljeno pošiljal ljudi v smrt, pa do danes se ni prav nič spremenil. Vsak trenutek je pripravljen, da pošlje v smrt tudi najbližjega, če bi to terjali predpostavljene ali če bi kazalo, da mora biti tako. Smrt njegove ideologije je njegova smrt, zato se je oklepa z vsem, kar biva v njem, trmasto mesijansko veruje, da bo prišel njegov čas. Bedno življenje v vagonu jemlje kot božjo preizkušnjo, kot pokoro na zemlji, kot uvod v zmago krščanskega križa. Zato je tuj sebi in drugim — intelektualna žival, ki samo še preži, da mu ne bi kdo ugrabil poslednjega plena.

Potem so tu še *Jože*, *Zane* in *Ana*. Ljudje, ki jim ni dano, da bi premišljevali kaj več. Po sili nujnosti so pribеžali sem, na poslednjo postajo — in sedaj čakajo prilike, da bi se nekako izmotali iz neugodne situacije. *Jože* je bil klavec, primitivna žival, ki je slepo in brez premišljevanja izvrševal ukaze. Dovolj mu je bilo, da je za njegovimi zločini stal talar, ki je blagoslavljal to početje, če je bilo potrebno. V premišljevanje ga je prisilila šele katastrofa in obupni beg iz domovine. Ko se je oglasilo v njem domotožje, je začel premišljevat, kako bi se vrnil domov. V ne preveč bistri glavi je tuhtal, koliko možnosti se mu ponuja, saj v vse obljube taboriščne uprave že zdavnaj ni več verjel. Edino, kar mu je še ostalo, je bilo čakanje na veliko amnestijo, tako veliko, da bi tudi njega zajela. Vendar so mu vcepili strah pred višjimi, zato si niti dosti premišljevat ne upa o željah in načrtih. Kakor možgani mu tudi telo ni urno in okretno. Po naravi je len, saj se je navadil tega, da je delal in mislil samo, kar so mu ukazali, pa še za to je našel sebi podrejene, ki so delali zanj. Tako si je tudi tu v neljubem izgnanstvu poskrbel za blagor telesa. S seboj je privlekel *Ano* in si jo naredil za svojo cipo in dekló. Vendar se je ob razkrajajočem življenju vrstnikov oglasila tudi v njem vest. Samota, v kateri so živeli, ga je silila, da je moral premišljevat: počasi sicer, vendar mimo sebe ni mogel. Zato je kdaj pa kdaj dober z *Ano* in prav njena pasja vdanost ga sili, da z dna zavesti le kdaj privleče na dan dobrega človeka.

Zane je drugačen. Pokvarjen je in vse mu je trgovina. Vse na svetu bi rad spremenil v denar. To ni špekulant velikega kova, trgovčič je, branjar, vse življenje vrti v rokah ficke, krošnjari in goljufa in vsaka posrečena sleparija mu je poseben užitek. Prav zaradi tega nagiba se je tudi pridružil tej žalostni bratovščini, misleč, da se bo dalo — kaj za služiti. Ko ga je usoda pripeljala sem na konec sveta, se je prvi znašel

tudi v tej žalostni situaciji. Takoj je razpredel trgovske mrežice in je edini med njimi, ki vsaj za te razmere spodobno živi. Niti na kraj pameti mu ne pride, da bi se vrnil. Domovino najde povsod, kjer lahko čim laže pridobi kaj denarja. Zato tudi vrstnike v vagonu vneto izkorišča in niti ne pomisli, da ravna neznansko umazano. Dobrotljivost, ki jo izkaže ob poslednjem božičnem večeru, si privoščič iz prepričanja, da je zanj konec bednega življenja v vagonu; ta večer mu je pač poslovilni, ker je prepričan, da mu je že zagotovljen potni list za Argentino. Žane je človek, ki se ga tudi prigoljufan denar ne drži. Nekaj umazano komedijantskega je v njem, nekaj napihnjeno širokoustnega, opolzko nečimrnega, da iz gole nečimrnosti razmetava prigoljufani denar, misleč, da si s tem pridobiva ugled. Žane ni človek, ki bi imel sposobnost nenehnega delovanja. Ne: ko si kaj priloži, mora to najprej pogntati in šele potem se znova loti dela. V življenju je ni stvari, ki bi ga prizadela, vse jemlje formalno in vsak problem ga zanima le toliko, kolikor bi bilo mogoče ob njem kaj zaslužiti brez posebnega truda. Ko izve, da so mu odrekli potni list, je sicer prizadet, vendar samo tako, kot je prizadet ogoljufan goljuf. Tudi to mu pomeni samo ponesrečeno kupčijo in nič drugega.

Ana je najbolj brezosebno bitje med vsemi v vagonu. Popolnoma nesamostojna je, živalsko navezana na Jožeta. In če bi slučajno Jože kakor koli izginil iz njenega življenja, bi se z isto vdanostjo obesila za vrat prvemu, ki bi jo hotel. Ta nesrečna, bolj grda kot lepa deklina nima pojma, kaj se dogaja med ljudmi v vagonu. Samo dobra je, dobra po srcu — in v njej ni kali zlobe ali hudobije. Vsakemu bi reva v nesreči rada pomagala; edino bogastvo ji je dobro srce in dve pridni roki. Ana razume šamo to, da ljudje okoli nje trpijo in mučijo drug drugega; zakaj, kako — to njej ni dano, da bi izvedela ali vsaj poskusila sama dognati. Nerazvit otrok je in več kot toliko ne zmore. Njeni možgani niso vajeni premišljevat in tehtati, zato reagira samo takrat, kadar jo kdo nahnuli ali ji kaj ukaže. Razumsko je toliko nerazvita, da je kljub strahotnim razmeram v vagonu ohranila v sebi dobrega človeka, ki sicer ne ve, zakaj je dober — dober je pač zato, ker se je tak rodil. Na prvi videz je Ana nepomembna osebnost v tej družini, iz celotnega konflikta pa se vidi, da prav Ana edino še ohranja njihove odnose na meji človečnosti, zakaj če bi nje ne bilo, bi vsi do zadnjega postali stekli psi in bi se prej ali slej požrli. Njeno vlačugarstvo je čisto, preveč vdanega je v tem njenem vlačugarstvu, da bi bila komurkoli odurna. Zato predstavlja nepogrešljivo osebo v tem zamotanem okolju razdejanih in podivjanih ljudi. Nihče je nima za mar, nihče je ne posluša, vendar, kadar spregovori z glasom vdane vlačuge, se vsi umirijo, ne da bi spraševali, zakaj.

Mati in *Mira* — osemi iz spomina. Prva je malomeščanka, sebična ženska, ki v navalu histerije ne vidi in ne čuti sinovega trpljenja. Kaj malo ji je mar, kaj ljudje okoli nje počno, kako trpijo, saj ne občuti časa kot katastrofo, ve samo to, da ji je čas krepko posegel v osebno življenje, vzel njenemu »idiličnemu« domu mir in pokoj, zato je obupana in histerična. Moža — pravi — je že izgubila. Zato se z vso voljo vrže na sina, da ga obdrži zase, ne zato, da bi ga obranila nesreče, marveč da bi ga uporabila kot sredstvo za ohranitev dušnega in hišnega miru. Niti koščka svoje sreče ni pripravljena odstopiti nikomur, vse hoče zase in ji ni mar, kaj počno ljudje okoli nje. S tem svojim odnosom do časa in sveta je prizadejala slabotnemu Ludviku najhujše zlo. Vzgojila

ga je nežnega, neodpornega, takega, da fant kljub občutku za čas ni našel v sebi dovolj moči za samostojno odločitev. Nesrečni fant je čutil, kje je prava pot, iskal je človeka, ki bi mu pomagal, a našel je mater, ki ga je pahnila v pogubo.

Mira je bila Edovo dekle. Pametna, poštena aktivistka, ki se je iz notranje nuje odločila in pridružila osvobodilnemu gibanju, dasi ji je fant odšel v nasprotni tabor. Edo je navezan na Miro. V njej je našel vse tisto, česar mu je vse življenje manjkalo, vse, za kar ga je življenje ogoljufalo — iskrenost, ljubezen — ljubezen, ki mu je vse obenem: erotična in materinska. Mira je dobro, nežno, a odločno dekle, moralno mnogo višja kot Edo. Vse, česar je Edovemu značaju primanikovalo, je Mira imela, zato je bil priklenjen nanjo vse do usodnega trenutka, ko je iz egoizma in strastne sile po visokem družbenem položaju zavrgel njo, njeno ljubezen — in s tem tudi sebe. Razšla sta se, ker sta v sebi nosila različna svetova, tako protivna, da nista našla mostu, čez katerega bi se jima življenji lahko ujeli in zlili v enotno strugo. Mira je morala umreti kot žrtev svojega prepričanja in svoje ljubezni. Edo pa je zgorel v obupu spričo svojega umazanega življenja, zgorel počasi, a smrtno.

Igra *Na slepem tiru* je pravzaprav drama obupancev, ljudi, ki so zgrešili svojo pot in so naposled morali pristati na slepem tiru, od koder je težko najti izhod. V zgodovini človeka so trenutki, ko življenje postavlja ljudi pred hude preizkušnje. Veliki so ti trenutki, a ravno tako strašni in ubijajoči. V teh trenutkih se trgajo in lomijo človeške zavesti, situacij je nešteto, možnosti pa sta samo dve. Za ali proti, junaki s slepega tira pa so se odločili — proti. Zato je njihova usoda žalostna, saj jih je obup prignal na rob življenja, da ne morejo ne umreti in ne živeti. Nekoč so zmotno ravnali, zato jim je življenje izterjalo obračun. Njihova stvar je bila že od vsega začetka obsojena na obsodbo in propad, zato je *slepi tir* samo še epilog njihovega ravnanja.

Janez Vrhunc

CELJSKI GLEDALIŠKI LIST — Izhaja za vsako premiero. Delovno leto 1957-58, dvajseti letnik, sedma številka. Obseg tri pole, naklada tisoč pet sto izvodov. Lastnik in izdajatelj Mestno gledališče, predstavnik mr. ph. Fedor Gradišnik, uredil Herbert Grün, tisk Celjske tiskarne; vsi v Celju.

